

Sanna Junnila

**YLEISKIELEN PARTISIIPPIRAKENTEET  
JA LAUSEENVASTIKKEET  
SELKOKIELEISISSÄ TEKSTISSÄ**

# TIIVISTELMÄ

Sanna Junnila: Yleiskielen partisiippirakenteet ja lauseenvastikkeet selkokielisessä tekstissä  
Kandidaatintutkielma  
Tampereen yliopisto  
Kielten kandidaattiohjelma  
Joulukuu 2022

Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastelen substantiiveja määrittävien partisiippirakenteiden sekä lauseenvastikkeiden esiintymistä yleiskielisissä ja selkokielisissä informatiivisissa teksteissä. Tavoitteenani on tutkia, millaisin kielellisin keinoin kyseiset yleiskielen tekstin infiniittiset rakenteet on mahdollisesti korvattu selkotekstissä. Tarkasteluni nojautuu selkokielen ohjeistuksessa (Selkomittari 2022) määritettyihin selkokielen kriteereihin. Pohjustan aineiston analyysia kuvaamalla selkokieltä ja sen tarvetta Suomessa kognitiivisen saavutettavuuden näkökulmasta.

Tutkimusaineisto koostuu kolmesta selkokielisestä esitetekstistä ja niiden yleiskielisistä vastineista. Valitsin aineiston tekstit sillä perusteella, että niiden kohderyhmänä on ns. menetetyt kielitaidon omaavat henkilöt. Heillä selkokielen tarve on syntynyt elinaikana, tyypillisesti aikuisiällä, ja se on yleensä luonteeltaan pysyvää. Aineistona käyttämäni esitteet on julkaistu pdf-versioina verkossa. Kaikki valitut selkokieliset tekstit ovat saaneet selkotunnuksen. Analysoin aineistoa sekä määrällisin että laadullisin menetelmin. Havainnoin ja luokittelen teksteissä esiintyviä, tutkimuskysymysten määrittämiä kielenilmiöitä sekä vertailen niiden esiintyvyyttä selkokielisessä ja yleiskielisessä tekstissä. Tarkastelen laadullisesti sitä, millaisin keinoin yleiskielen aineiston ilmaisuja on korvattu selkokielisessä aineistossa.

Analyysini tulokset osoittavat, että yleiskielen partisiippimääritteet ja lauseenvastikkeet oli useimmiten korvattu jollakin muulla ilmaisulla selkotekstissä. Tämä toteutui erityisesti lauseenvastikkeiden kohdalla. Aineistotyyppillä oli merkitystä sen kannalta, millä tavoin yleiskielen vaikeat rakenteet oli korvattu: hallinnollista ja velvoittavaa tekstiä sisältävässä selkoaineistossa erityisesti partisiippimääritteet oli pyritty joko säilyttämään tai korvaamaan mahdollisimman paljon yleiskielen ilmaisuja muistuttavalla tavalla, kun taas konkreettisia ohjeita sisältävässä selkoaineistossa oli selvästi muita vähemmän samanlaisina säilyneitä partisiippimääritteitä ja lauseenvastikkeita. Selkotekstissä täysin samanlaisina säilyneet partisiippimääritteet ja lauseenvastikkeet olivat pääsääntöisesti tuttuja tai vakiintuneita ilmaisuja, jotka selkolukijan on helppo tunnistaa.

Havaitsin analyysini pohjalta, että vaikeina pidettyjen rakenteiden esiintyminen selkotekstissä on vain yksi sen ymmärrettävyyttä heikentävä tekijä. Partisiippimäärite tai lauseenvastike voi puoltaa paikkaansa selkotekstissä, kunhan lause tai virke on muulla tavoin selkeä. Toisaalta vaikean rakenteen poistaminen selkotekstistä ei välttämättä paranna tekstin ymmärrettävyyttä, jos teksti sisältää muita ymmärtämistä vaikeuttavia piirteitä.

Avainsanat: selkokieli, selkokielen mittari, saavutettavuus, partisiippirakenteet, lauseenvastikkeet

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla

# SISÄLLYS

1 JOHDANTO .....	3
2 TUTKIMUSKYSYMYKSET .....	5
3 AINEISTO JA MENETELMÄT .....	7
4 TAUSTAA JA KESKEISET KÄSITTEET .....	10
4.1 Kognitiivinen saavutettavuus .....	10
4.2 Selkokieli.....	11
4.2.1 Selkokielen kohderyhmät.....	14
4.2.2 Selkokielisen tekstin ominaisuuksia .....	15
4.2.3 Selkokielen mittari .....	17
4.3 Tutkittavat kielenilmiöt .....	18
5 AINEISTON ANALYYSI.....	20
5.1 Substantiivin määritteinä olevat partisiippirakenteet .....	20
5.2 Lauseenvastikkeet .....	27
5.3 Yhteenvedo.....	34
6 PÄÄTÄNTÖ .....	38
LÄHTEET .....	40

# 1 JOHDANTO

Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää kahden keskeisen selkokielen kriteerin toteutumista selkokielisissä, informatiivisissa teksteissä. Tarkastelen partisiippirakenteiden ja lauseenvastikkeiden esiintymistä selkokielisessä tekstissä ja vertaan niitä vastaavaan yleiskieliseen tekstiin. Tutkin myös, millä kielellisillä keinoilla mainitut rakenteet on mahdollisesti korvattu selkokielisessä tekstissä. Pohjustan aineiston analyysia kuvaamalla selkokieltä ja sen tarvetta Suomessa kognitiivisen saavutettavuuden näkökulmasta.

Selkokeskuksen (Selkokeskus a 2021) määritelmän mukaan selkokieli on *suomen kielen muoto, joka on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi. Se on suunnattu ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea tai ymmärtää yleiskieltä.* Selkokielen tarvitsijoita on vuonna 2019 teetetyt selkokielen tarvearvion (Juusola 2019) mukaan Suomessa jopa 650 000–750 000. Määrä on kasvanut viime vuosien aikana selvästi. Kasvuun ovat selkeimpinä syinä maahanmuuton lisääntyminen sekä vanhusväestön määrän kasvu. Väestön ikääntyessä muistisairauksien ja muiden kielellisiin kykyihin vaikuttavien sairauksien määrä kasvaa. Kolmantena syynä voidaan pitää heikkenevää lukutaitoa etenkin nuorten ja nuorten aikuisten keskuudessa. Neljäs syy on yhteiskunnan digitalisoituminen ja sen mukanaan tuomat uudet haasteet. (Juusola 2019: 20.)


Selkokieltä ja sen käyttöä on Suomessa edistetty 1980-luvulta alkaen, mutta painotus on ollut hyvin käytännönläheistä. Tutkimusta, ja erityisesti kielitieteellistä tutkimusta, on ollut melko vähän. Toistaiseksi selkokieleen liittyviä väitöskirjoja on julkaistu kolme: kielitieteen alalta Auli Kulkki-Niemisen *Selkoistettu uutinen* (Kulkki-Nieminen 2010) ja Leealaura Leskelän *Selkopuhetta!: Puhuttu selkokieli kehitysvammaisten henkilöiden ja ammattilaisten vuorovaikutuksessa* (Leskelä 2022) sekä Irja Vinnin kasvatustieteen alaan kuuluva *Tekstistä selkoa* (Vinni 1998). Parhailaan meneillään on kuitenkin useampiakin uusia väitöskirjahankkeita. Kandidaatti- ja pro gradu -tutkimuksia on viime aikoina julkaistu jo melko runsaasti. Vuonna 2018 perustettiin Klaara-verkosto edistämään selkokielen tutkimusta ja luomaan yhteyksiä selkokielen eri toimijoiden välille (Klaara-verkosto). Selkokieli on vahvasti monialaista, mikä voidaan nähdä sekä sen heikkoutena että vahvuutena. (Leskelä 2019: 290–291.) Selkokielen tutkimukselle on joka tapauksessa nähtävissä vahva yhteiskunnallinen tilaus.

Aluksi, luvuissa kaksi ja kolme, esittelen tutkimuskysymykseni sekä tutkielmassa käyttämäni aineiston. Luvussa neljä pohjustan analyysiani tuomalla esiin selkokieleen liittyvää keskeistä

terminologiaa. Taustoitin myös lyhyesti tutkittavia kielenilmiöitä. Luvussa viisi raportoin analyysini tuloksista. Käsittelen tutkimieni kielenilmiöiden esiintymistä aineistossa sekä kvantitatiivisin että kvalitatiivisin keinoin. Lopuksi kokoan yhteen tutkielmani keskeiset havainnot ja tarkastelen niitä teoreettisen taustan valossa sekä pohdin, miten ja mistä näkökulmasta aihetta voisi jatkossa tutkia.

## 2 TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkin selkokieliisiä informatiivisia tekstejä ja havainnoin niissä esiintyviä kielellisiä ilmiöitä. Vertailen selkokieliisiä tekstejä vastaaviin yleiskielisiin teksteihin ja tutkin, millaisin kielellisin keinoin selkokielisyyttä on aineistossa toteutettu. Tutkimuksen kohteena olevat kielenilmiöt olen valinnut sillä perusteella, että ne ovat osa selkokielen mittarin kriteeristöä. Selkokielen mittari on Selkokeskuksen kehittämä työkalu informatiivisten tekstien selkokielisyyden arviointiin. Mittari sisältää yhteensä 96 erilaista selkokielisyyden arvioinnissa käytettävää kriteeriä, jotka on ryhmitelty koskemaan tekstin kokonaisuutta, sanoja, kielen rakenteita sekä tekstin ulkoasua. Jokaiselle edellä mainituista ryhmistä on määritelty viisi pääkriteeriä sekä lisäksi muita kriteereitä. Otan tarkasteluun kaksi kielen rakenteeseen liittyvää pääkriteeriä (kuvio 1). Selkokielisyyttä arvioitaessa pääkriteereiden painoarvo on osion muita kriteereitä suurempi. Kuvaan selkokielen mittaria ja sen kriteereitä tarkemmin luvussa 4.2.3.



Selkokeskus Kehitysvammaaliitto

KIELEN RAKENTEET	ARVIO
<b>Pääkriteerit</b>	
44. Tekstissä ei ole huomattavan paljon vaikeaksi arvioitavia kielen rakenteita.	
45. Lauseet ja virkkeet ovat pääosin lyhyitä.	
46. Yhdessä lauseessa ilmaistaan vain yksi tärkeä asia.	
47. Substantiiveilla ei ole monimutkaisia määritteitä, kuten partisiippirakenteita (maasta lähteneet henkilöt, koulutukseen liittyvät materiaalit, lääkäriltä saamasi ohje).	
48. Tekstissä ei ole lauseenvastikkeita eikä muita vastaavia infiniittisiä rakenteita (Voidakseen osallistua opiskelijan täytyy ilmoittautua etukäteen. Jos haluat terveyttäsi selvitetävän, ota yhteyttä. Allekirjoittamatta jäänyttä hakemusta ei käsitellä.).	

Kuvio 1. Selkokielen mittari 2.0, kielen rakenteiden pääkriteerit (Selkokielen mittari 2022)

Tarkasteltavat selkokielen mittarin kriteerit ovat:

- 47. Substantiiveilla ei ole monimutkaisia määritteitä, kuten partisiippirakenteita
- 48. Tekstissä ei ole lauseenvastikkeita eikä muita vastaavia infiniittisiä rakenteita.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten selkokielen mittarin kriteerit toteutuvat käytännössä partisiippirakenteiden ja lauseenvastikkeiden osalta?
2. Millaisin kielellisin keinoin ko. yleiskielen rakenteet on korvattu selkokielisissä teksteissä?

Valitsin tarkastelun kohteeksi substantiiveja määrittävät partisiippirakenteet ja lauseenvastikkeet, koska niitä esiintyy yleiskielisessä tekstissä melko paljon, ja niiden käyttö tuo usein tekstiin sellaista monimutkaisuutta, jota ei lyhyillä lauseillakaan pysty aina selkiyttämään. Tällaisten rakenteiden käyttö vaatii sekä tekstin kirjoittajalta että lukijalta harjaantuneisuutta tunnistaa kyseinen kielenilmiö ja käyttää tai tulkita sitä oikein. Partisiippirakenteet ja lauseenvastikkeet voivat siis olla vaikeita sellaisellekin kirjoittajalle tai lukijalle, jonka kielelliset kyvyt eivät ole heikentyneet. Rajaan tarkastelun ulkopuolelle kriteerissä 47 mainitut muut infiniittiset rakenteet. Selkokielen rakenteen muita pääkriteereitä ovat ensinnäkin monimutkaisten ja vaikeaksi arvioitavien lauserakenteiden välttäminen. Lisäksi selkotekstissä lauseiden ja virkkeiden tulisi olla pääasiassa melko lyhyitä, ja yhdessä lauseessa tulisi ilmaista vain yksi tärkeä asia (Leskelä 2019: 158–159). Kuvaan selkokieltä ja sen kriteereitä tarkemmin luvussa 4.2.

### 3 AINEISTO JA MENETELMÄT

Tarkastelen selkokielen kriteerien toteutumista tekstilähtöisesti, ja olen valinnut aineistoksi informatiivisia selkokielisiä tekstejä sekä niiden yleiskielisiä vastineita. Käytän tarkasteluni pohjana selkokielen mittarin kriteeristöä, joka on kehitetty nimenomaan informoivien selkokielisten tekstien arviointiin (tarkemmin luvussa 4.2.3). Olen valinnut aineistoksi tekstejä, jotka on suunnattu ns. menetety kielitaidon omaaville henkilöille. Heillä selkokielen tarve on syntynyt elinaikana, tyypillisesti aikuisiällä, ja se on yleensä luonteeltaan pysyvää. Tyypillisimmät syyt elinaikana syntyneelle selkokielen tarpeelle ovat erilaiset muistisairaudet sekä afasia (Leskelä 2018: 100). Aineistoni koostuu kolmesta erilaisen informatiivisen materiaalin tekstiparista. Tekstiparissa on aina yksi yleiskielinen ja yksi selkokielinen teksti. Aineistonvalinnan yhtenä kriteerinä pidin sitä, että selkokieliselle materiaalille on olemassa sitä sisällöllisesti vastaava yleiskielinen vastine. Esitteet on julkaistu pdf-versiona verkossa. Kaikki valitut selkokieliset tekstit ovat saaneet selkotunnuksen (ks. luku 4.2). Tutkimuksen kohteeksi valitut tekstit ovat seuraavat:

- Parkinson-potilaalle suunnatut esitteet yleiskielellä ja selkokielellä: *Vastasairastuneen Parkinson-potilaan opas* (Kuopio 2022) ja *Uuden Parkinson-potilaan opas* (Kuopio 2014a). Molemmat esitteet ovat Suomen Parkinson-liiton julkaisemia. Esitetekstien tarkoituksena on antaa yleistä tietoa Parkinsonin taudista, sen diagnoosista, oireista ja lääkityksestä henkilölle, joka on hiljattain saanut tietää sairastavansa Parkinsonin tautia. Teksteissä ei juurikaan anneta suoria ohjeita lukijalle, vaan kerrotaan aiheesta yleisellä tasolla.
- *Ruokavalio-opas Parkinsonin tautia sairastavalle*, yleiskielinen ja selkokielinen versio (Puustinen 2014a, Puustinen 2014b). Molemmat esitteet ovat Suomen Parkinson-liiton julkaisemia. Teksteissä kerrotaan, miten Parkinsonin taudin oireita voi mahdollisesti lievittää ruokavalion avulla ja mihin asioihin ruokavaliossa kannattaa kiinnittää erityistä huomiota. Yleiskielisen ja selkokielisen tekstin välillä oli havaittavissa selkeä ero lukijan puhuttelussa: selkokielinen teksti puhutteli lukijaa suoraan käyttämällä runsaasti yksikön toisen persoonan indikatiivi- tai imperatiivimuotoja.
- Muistisairaalle ja tämän omaisille suunnatut oppaat yleiskielellä ja selkokielellä: *Muistisairaahan ihmisen ja hänen omaisensa oikeusopas* (Petäjä-Leinonen & Nikumaa 2017) ja *Muistisairaahan ihmisen oikeudet* (Petäjä-Leinonen & Nikumaa 2014). Molemmat esitteet ovat Muistiliiton julkaisemia. Esiteteksteissä kerrotaan muistisairasta ihmistä ja hänen omaisiaan koskevista oikeuksista esimerkiksi potilaana ja sosiaalipalvelujen asiakkaana. Esitteet kertovat paitsi erilaisista muistisairasta koskevista tukimuodoista, myös esimerkiksi hänen oikeuksistaan



saada hyvää ja ihmisarvoa kunnioittavaa hoitoa. Teksteissä on paljon lakeihin ja asetuksiin perustuvaa, osin velvoittavaakin ohjeistusta, jonka sisältämän informaation on tultava selkeästi esiin myös selkokielisessä tekstissä.

Tarkastelen aineistoa sekä määrällisen että laadullisen tutkimuksen menetelmin. Havainnoin ja luokittelen teksteissä esiintyviä, tutkimuskysymysten määrittämiä kielenilmiöitä sekä vertailen niiden esiintyvyyttä selkokielisessä ja yleiskielisessä tekstissä. Tarkastelen laadullisesti sitä, millaisin keinoin yleiskielisen aineiston ilmaisuja on korvattu selkokielisessä aineistossa. Lisäksi havainnoin lyhyesti myös muita selkokieliseen informatiiviseen tekstiin liittyviä piirteitä, jotka mahdollisesti nousevat aineistossani keskeisesti esiin. Varsinainen tarkoitukseni ei ole vertailla eri tekstejä keskenään, mutta jos tekstien välillä nousee esiin huomion arvoisia eroja, raportoin niistä analyysissäni. Tarkastelen valitsemiani aineistoja vain teksteinä ja rajaan tarkastelun ulkopuolelle mm. asiasisältöön, kuvitukseen, tekstin asetteluun ja fontteihin liittyvät seikat.

Jotta aineistolähteisiin viittaaminen analyysivaiheessa olisi mahdollisimman selkeää, nimeän aineistona käyttämäni tekstit seuraavasti:

- Parkinson-potilaalle suunnatut esitteet: PARK1 (yleiskielinen) ja PARK2 (selkokielinen)
- Parkinson-potilaan ruokavalio-opas: RUOKA1 (yleiskielinen) ja RUOKA2 (selkokielinen)
- Muistisairaalalle suunnatut esitteet: MUISTI1 (yleiskielinen) ja MUISTI2 (selkokielinen)

Aineistoni kaikki kolme yleiskieli–selkokieli-tekstiparia on suunnattu niin sanotun menetetyn kielitaidon omaaville henkilöille. Tekstien kohderyhmänä ovat muistisairaat ja Parkinson-potilaat. Kuten aiemmin toin esiin, tarkoitukseni ei ole vertailla tekstejä keskenään vaan havainnoida niissä ilmeneviä selkokielisyyden piirteitä tutkimuskysymysteni mukaisesti. Tekstien välinen vertailu ei olisi relevanttia myöskään siinä mielessä, että tekstit ovat keskenään hyvin erilaisia. Ensinnäkin tekstit ovat keskenään hyvin eri pituisia, minkä vuoksi suora vertailu esim. esiintymien suhteen ei ole relevanttia. Taulukossa 1 ilmenee analysoitavan aineiston tekstien sanamäärät. Huomioitavaa on, miten MUISTI1- ja MUISTI2-teksteissä ero yleis- ja selkokielisen tekstin sanamäärissä on lähes olematon, kun taas kahdessa muussa tekstissä ero on selkeä. Tämä selittynee MUISTI-tekstien viranomaistekstille tyypillisellä sisällöllä. Kahdessa muussakin tekstiparissa on ohjeistusta ja tietoa, mutta ne eivät ole tyyliään velvoittavia kuten MUISTI1 ja MUISTI2.

Taulukko 1. Aineiston tekstien sanamäärät.

PARK1	PARK2	RUOKA1	RUOKA2	MUISTI1	MUISTI2
2 186	1 257	4 169	2 182	4 676	4 500

Toisena huomioitavana seikkana nostan esiin sen, että olen valinnut yleis- ja selkokielliset tekstiparit sillä perusteella, että ne ovat sisällöllisesti toisiaan vastaavia. En siis ota kantaa siihen, ovatko ne virallisesti toistensa vastinpareja, eli että onko selkokiellinen teksti suoraan selkokiellistetty yleiskiellisestä tekstistä. Sisällöt kuitenkin vastaavat toisiaan lähes täysin. Muistisairaille suunnattujen esitteiden tekstit olivat pitkiä ja sisällöllisesti niissä oli vähän eroavuutta. Olen käynyt tekstit läpi, ja poistanut ne yleiskiellisen tekstin osuudet, joille ei ole suoraa vastinetta selkotekstissä. Sanamäärään ei ole laskettu mukaan poistettuja osuuksia. Olen myös huomionnut erot tekstien julkaisuajankohdissa: tekstikohdat, joissa näkyi esim. lainsäädännöstä johtuvia eroavaisuuksia, jäivät analyysini ulkopuolelle.

Kolmas asia, jonka haluan nostaa esiin, on se, että lähes kaikki aineiston esiteteksteistä on julkaistu ennen vuotta 2018, jolloin selkokiellin mittari on otettu käyttöön. Selkokiellin yleiset kriteerit ovat kuitenkin olleet olemassa jo kauan ennen selkomittarin lanseerausta, ja informatiivisia selkotekstejä on pyritty laatimaan kriteerien mukaisesti. Selkomittari on työväline, jonka keskeinen tarkoitus on auttaa kiellin asiantuntijoita ja tutkijoita selkokiellin arvioinnissa.

## 4 TAUSTAA JA KESKEISET KÄSITTEET

### 4.1 Kognitiivinen saavutettavuus

Saavutettavuuden perustana on ajatus yksilöiden yhdenvertaisista mahdollisuuksista toimia yhteiskunnassa mahdollisista fyysisistä tai kognitiivista rajoitteista huolimatta. Saavutettavuudesta puhutaan usein esteettömyyden synonyymina, mutta saavutettavuus käsitteenä on kokonaisvaltaisempi ja laajempi. Esteettömyydellä viitataan useimmiten mahdollisuuksiin toimia erityisesti fyysisessä, rakennetussa ympäristössä. Vaikka saavutettavuudesta puhuttaessa nostetaan useimmiten esiin esim. vammaisten, toimintarajoitteisten tai vanhusväestön tarpeet, monet saavutettavuutta lisäävät toimenpiteet voivat parantaa kaikkien muidenkin toimintamahdollisuuksia. (Leskelä 2019: 47–48.)

Saavutettavuus voidaan jakaa erilaisiin osa-alueisiin, kuten fyysinen, aistinvarainen tai kognitiivinen saavutettavuus. Kognitiivisella saavutettavuudella tarkoitetaan tietoon ja ymmärtämiseen liittyvää saavutettavuutta sekä niitä ratkaisuja, jota helpottavat tiedon ymmärtämistä, hahmottamista ja uuden tiedon omaksumista. (Hirvonen & Kinnunen toim. 2020: 231, Leskelä 2019: 49.) Käsitettä käytetään usein esim. erilaisten verkkopalveluiden yhteydessä, ja digitaalisen viestinnän saavutettavuuden lisääminen onkin noussut 2000-luvulla yhdeksi tärkeistä yhteiskunnallisista tavoitteista. Digitaalustumisen on luonut paljon uusia viestinnän mahdollisuuksia, mutta toisaalta se on voinut myös lisätä käyttäjiensä eriarvoisuutta: tiedon tuottamiseen, vastaanottamiseen ja jakamiseen liittyvät vaatimukset luovat erityisryhmille uudenlaisia haasteita arjessa selviytymiseen. (Hirvonen & Kinnunen toim. 2020: 13.) Saavutettavuuden merkitystä voidaan pitää sitä tärkeämpänä, mitä yhteiskunnan tasolla yleisemmästä toiminnasta tai palvelusta on kyse (Leskelä & Virtanen 2006: 8).

Kieli on keskeinen kognition väline, joten se katsotaan usein kuuluvan osaksi kognitiivista saavutettavuutta. Kieli on siis otettava huomioon kognitiivista saavutettavuutta edistettäessä. Saavutettava kieli koskee paitsi tiedonsaamista, myös ihmisten oikeutta ilmaista itseään ja olla vuorovaikutuksessa ympäröivän yhteiskunnan kanssa, joten se on läsnä lähes kaikissa tilanteissa. Kognitiivisen saavutettavuuden määrittely ja todentaminen ei ole yksiselitteistä ensinnäkin koska yksilöiden kognitiiviset esteet vaihtelevat jopa tilannekohtaisesti ja toiseksi koska ne eivät useinkaan näy päälle päin. (Leskelä 2019: 47–49.)

Saavutettavuusajattelu on tuonut laajemman viitekehyksen myös selkokielen tutkimukseen ja sen sovellusten kehittämiseen. Nähdään, että palvelu tai toiminta voi olla saavutettava vain, jos se huomioi tasavertaisesti erilaiset ihmisryhmät. (Leskelä & Virtanen 2006: 8.) Selkokielen voidaan katsoa kuuluvaksi osaksi kognitiivista saavutettavuutta: se on yksi niistä keinoista, joilla puhuttua ja kirjoitettua kieltä voidaan muokata helpommin omaksuttavaan muotoon (Leskelä & Uotila 2020: 232). Kielellisen syrjäytymisen ehkäiseminen onkin ollut alusta saakka selkokielen kehittämisen keskeinen tavoite (Uotila 2019: 308).

## 4.2 Selkokieli

Selkokieli määritellään sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan mukautetuksi kielimuodoksi, joka on ymmärrettävämpää ja helpommin luettavaa kuin yleiskieli. Selkokieli on tarkoitettu ihmisille, joilla on eri asteisia lukemisen tai ymmärtämisen vaikeuksia. (Selkokeskus a.) Taulukossa 2 on kuvattu selkokielen keskeisiä piirteitä, kun sitä tarkastellaan suhteessa yleiskieleen sekä jonkin tietyn alan erikoiskieleen. Jaottelu ei ole tarkkarajaista, vaan kielen piirteet voidaan nähdä eräänlaisella jatkumolla, ja lopullinen tulkinta on tilannekohtaista.

Taulukko 2. Selkokielen, yleiskielen ja erikoiskielen piirteitä (Leskelä 2019: 93).

Selkokieli	Yleiskieli	Erikoiskieli
Kohderyhmänä ovat lukijat, joilla on kielellisiä vaikeuksia.	Kohderyhmänä ovat luku- ja kielitaidoiltaan keskivertokansalaiset	Kohderyhmänä ovat jonkin alan erityisasiantuntijat.
Aihetta käsitellään konkreettisella tasolla.	Aihetta käsitellään yleisellä tasolla.	Aihetta käsitellään abstraktilla tasolla.
Tekstissä selitetään myös sellaisia sanoja, joita yleiskielisessä tekstissä ei selitetä.	Tekstissä selitetään jonkin alan erityissanastoon kuuluvat käsitteet.	Tekstissä käytetään selittämättä paljon sellaisia käsitteitä, joiden ymmärtäminen vaatii asiantuntemusta.

Selkokieltä, sen periaatteita ja sovellutuksia on kehitetty Suomessa 1980-luvulta alkaen, ja kuten jo johdannossa toin esiin, lähestymistapa on ollut hyvin käytännönläheinen ja kehittämistoimet ovat pohjautuneet pitkälti selkokielen käyttäjien tarpeisiin. (Uotila 2019: 311.) Selkokieltä (*easy language*) on kehitetty myös muissa Euroopan maissa, joskaan ei minkään yhteneväisen konseptin tai terminologian mukaisesti. Pohjoismaat, erityisesti Ruotsi (*lättläst*), ovat olleet kehityksen

edelläkävijöitä. Viimeistään *YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista* (2006) vauhditti kehitystä monissa maissa. (Lindholm & Vanhatalo 2021: 11–13.)

Suomalaisen selkokielen yleiset periaatteet ja niiden pohjalle rakentunut ohjeistus jakautuvat nykyään kielen kannalta tekstin, sanaston ja rakenteiden tasoon (Leskelä 2019: 112). **Tekstin tasolla** tarkoitetaan mm. tekstin aiheeseen, rakenteeseen, näkökulmaan ja informaation määrään liittyviä tekijöitä. **Sanastotason periaatteet** liittyvät mm. pitkien sanojen ja vaikeiden taivutusmuotojen välttämiseen, mahdollisimman konkreettisten sanojen käyttöön sekä vaikeiden käsitteiden ja sanojen selittämiseen. **Rakenteiden tasolla** selkokielen periaatteet korostavat erityisesti lyhyitä lauseita ja virkkeitä, finiittisiä verbejä ja lauseenvastikkeiden ja pitkien määriteketjujen välttämistä. (Leskelä 2019: 116–159.)

Selkokielen tarvitsijoiden kielelliset erityispiirteet ja tarpeet ovat kuitenkin erilaisia, ja myös selkomateriaaleissa on kielellistä vaihtelua. Siksi selkokielen yleisten kriteerien ohelle on viime vuosina kehitetty mallia selkokielen eri tasoista ja eri käyttäjäryhmien tarpeita paremmin vastaavasta selkokielestä. Voidaankin puhua **perusselkokielestä, helposta selkokielestä ja vaativasta selkokielestä**. (Leskelä 2019: 160–162.) Määrittely ja tarkkojen rajojen vetäminen on kuitenkin vaikeaa: missä kohtaa menee raja esimerkiksi yleiskielen ja vaativan selkokielen välillä? Selkokieli ohjeistusta on täsmennetty myös **tekstilajikohtaisesti**, ja nykyään puhutaankin usein erikseen kaunokirjallisia tai informoivia tekstejä sekä mediatekstejä koskevista ohjeista. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 20) Selkokieli voi olla puhuttua tai kirjoitettua kieltä, ja sanallista ilmaisua voidaan täydentää myös visuaalisin keinoin.

Selkokieltä Suomessa edistää ja kehittää Kehitysvammaliiton yhteydessä toimiva Selkokeskus. Se on valtakunnallinen selkokielen asiantuntijajärjestö, jonka tavoitteena on edistää selkokielen asemaa ja selkokielen käyttäjien kielellisiä oikeuksia Suomessa. Selkokielen toimintaa ohjaa selkokielen neuvottelukunta, johon kuuluu edustajia mm. julkishallinnosta, järjestöistä, yliopistoista, tutkimuskeskuksista ja medioista. (Selkokeskus b.)

Selkokeskus voi myöntää julkaisuille selkotunnuksen merkinä siitä, että julkaisun kieli, ulkoasu ja kuvat ovat selkokielen kriteerien mukaisia. Selkotunnus ohjaa selkokieltä tarvitsevia ihmisiä löytämään helpommin itselleen sopivaa luettavaa, ja toisaalta se auttaa pitämään yllä selkokielen laatua. Selkotunnus voidaan myöntää selkokielisille painetuille julkaisuille, verkkosivustoille tai

videoille. Selkokielisille oppimateriaaleille ja kirjoille selkotunnuksen puolestaan myöntää Selkokeskuksen yhteydessä toimiva selkokieliyöryhmä. (Selkokeskus c.)

### 4.2.1 Selkokielen kohderyhmät

Selkokielen kehittäminen lähti alun perin liikkeelle kehitysvammaisten tarpeista. 1970-luvulla alkaneen kehityksen taustalla on pyrkimys osallistumisen ja tiedonsaannin tasa-arvoon ja sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisemiseen. Kehitysvammaisille haluttiin luoda mahdollisuuksia osallistua omia asioitaan koskevaan päätöksen tekoon, ja tarvittiin heidän lähtökohtiaan ja tarpeitaan vastaavaa tiedottavaa materiaalia. Pian tämän jälkeen myös kaunokirjallisuutta haluttiin tuoda selkokielelle ja saada näin kehitysvammaisia myös kulttuurin piiriin. Lisäksi selkokielen tarve huomattiin pian myös muissa vammaisryhmissä, maahanmuuttajaopetuksessa sekä vanhustenhuollossa. (Sainio 2000: 46–48.)

Kansainvälisellä tasolla selkokielen kohderyhmien määrittelyssä on variaatiota. Suomessa on vallalla näkemys, että selkokielestä hyötyviä ryhmiä on useita. Osalle selkokieli on ainoa kielimuoto; ilman selkokieltä lukeminen tai kielenkäyttö ei olisi mahdollista tälle ns. selkolukijoiden ydinryhmälle. Selkolukijoiden toissijaisille tarvitsijoille taas selkokielen tarve koskee vain joitakin tilanteita tai tietyntyyppisiä tekstejä. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 25–26.)

Selkokielen tarvitsijat jaetaan Suomessa tyypillisesti kolmeen ryhmään sen mukaan, mistä puutteellinen kielitaito johtuu, ja kuinka pysyvää kielitaidon puute on. Ensimmäinen ryhmä on **pysyvästi poikkeavat kielelliset taidot**. Syyt kielellisten taitojen puutteisiin ovat tässä ryhmässä useimmiten synnynnäisiä, neurobiologisia syitä. Tähän ryhmään kuuluu esimerkiksi kehitysvammaisia tai Aspergerin oireyhtymästä kärsiviä henkilöitä. Tähän ryhmään kuuluvien henkilöiden kyvyt ymmärtää esimerkiksi abstraktia tai teoreettista tekstiä, metaforia tai kielen rakenteita voivat vaihdella huomattavasti: sama teksti voi olla toiselle vaikeaa eri syystä kuin toiselle. Yhdistävä tekijä tähän ryhmään kuuluville on kuitenkin kielellisten puutteiden pysyvyys. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 26.)

Toinen selkokielen tarvitsijoiden ryhmä koostuu **ns. menetetyn kielitaidon** omaavista henkilöistä. Voidaan puhua myös elinaikana syntyneestä selkokielen tarpeesta. Heillä kielelliset kyvyt ovat heikentyneet sairauden tai vammautumisen seurauksena. Kielitaito saattaa heikentyä vähitellen sairauden edetessä tai yhtäkkisesti esim. aivoverenkierron häiriön seurauksena. Tyypillisiä menetetyn kielitaidon omaavia ryhmiä ovat esimerkiksi muistisairaajat ja afasiapotilaat. Menetetyn kielitaidon ryhmälle ominaista on se, että koska heidän kielelliset kykynsä ovat ennen sairautta tai tapaturmaa olleet normaalit, heillä on usein myös jonkinlainen mielikuva tai tietoisuus omasta aiemmasta

kielitaidostaan. Tämä tietoisuus voi olla avuksi uudessa kielellisten taitojen tilanteessa. Elinaikana menetetty kielitaito saattaa palautua normaaliksi, jäädä pysyvästi alentuneelle tasolle tai kadota kokonaan. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 28; Leskelä 2019: 100.)

Menetetyn kielitaidon ryhmästä ison osan muodostavat erilaisista muistisairauksista kärsivät henkilöt. Heitä arvioidaan Suomessa olevan noin 400 000. Muistisairaudet aiheuttavat rappeutumista aivojen eri alueilla ja heikentävät sairastuneen toimintakykyä hyvin laajasti. Muistisairaudet vaikuttavat kielellisiin kykyihin; mm. sanojen muistaminen ja ymmärtäminen vaikeutuvat ja usein vaikeuksia on myös puheen tuottamisessa ja ymmärtämisessä. (Laaksonen, Rantala & Eloniemi-Sulkava 2016: 19.) Myös Parkinsonin tautiin voi liittyä monenlaisia kielellisiä häiriöitä. Puheen tuottaminen usein vaikeutuu, sanoja voi olla vaikea löytää, ja sanasujuvuuden heikkeneminen vaikeuttaa etenkin mutkikkaiden lauserakenteiden ymmärtämistä (Kuopio 2014: 36).

Kolmantena selkokielestä hyötyvänä ryhmänä voidaan nähdä sellaiset henkilöt, joiden **kielelliset puutteet ovat väliaikaisia**. He ovat tyypillisesti kielenoppijoita, ja esimerkiksi maahanmuuttajat kuuluvat usein tähän ryhmään. Tähän ryhmään kuuluvilla selkokielen tarve rajoittuu yleensä lyhyehköön ajanjaksoon kielen oppimisen alkuvaiheessa. Suuri osa tälle ryhmälle suunnatusta selkokielimateriaalista onkin erilaista opetusmateriaalia. Väliaikaisten kielellisten puutteiden ryhmään kuuluvat henkilöt pystyvät hyödyntämään aiempaa kielellistä ja kulttuurista varantoaan uuden kielen oppimisessa, joten tässä ryhmässä tekstin sisältöön liittyvät tarpeet voivat olla hyvin erilaisia kuin kahdessa aiemmassa ryhmässä. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 26–30.)

#### 4.2.2 Selkokielisen tekstin ominaisuuksia

Selkokieltä koskevia ohjeistuksia on vuosien varrella kehitetty, laajennettu ja tarkennettu mm. koskemaan erilaisia tekstilajeja ja uusia julkaisualustoja. Eriytettyjä ohjeistuksia on annettu mm. kaunokirjallisuudelle, informatiiviselle tekstille ja mediateksteille. Tietyt selkokielen yleiset pääperiaatteet ovat kuitenkin yhteisiä kaikille näille tekstilajeille. Ohjeistusten ei ole tarkoitus määrittää yksiselitteisesti oikeata ja väärää, vaan niiden avulla on tarkoitus hahmotella niitä tekstin piirteitä, jotka helpottavat tai vaikeuttavat tekstin ymmärrettävyyttä. (Leskelä 2019: 110.) On myös korostettava, ettei selkokielessä ole yleiskielestä poikkeavia kielioppisääntöjä. Selkokieltä tuotetaan siis yleiskielen kielenhuollollisia ohjeita noudattaen, mutta siten, että ymmärrettävyyteen kiinnitetään erityistä huomiota. (Sainio & Rajala 2002: 24.)



Selkotekstin kokonaisrakenteen kannalta on tärkeää, että aihe ja näkökulma ovat lukijan kannalta oikein valittuja. Aihetta tulisi käsitellä mahdollisimman konkreettisesti ja sitomalla teksti jollakin tavalla lukijan arkea koskeviin tilanteisiin. Selkotekstissä informaation määrä on usein oleellisesti pienempi kuin yleiskielisessä lähtötekstissä, ja kaikki ymmärtämisen kannalta epäoleellinen asia kannattaakin usein karsia pois varsinaisen asian ympäriltä. Samoin vaikeat sanat tai termit on usein tarpeen selittää. Selkotekstin tulisi olla hyvin jäsennelty, selkeästi etenevä kokonaisuus, jonka selkeyttä ja luettavuutta lisätään esim. alaotsikoiden, sidosteisuuden ja lukijaa ohjailevan metatekstin avulla. Yhdessä kappaleessa on hyvä kertoa vain yksi tärkeä asia. Myös tekstin sävy ja vuorovaikutus lukijan kanssa korostuvat. Se, miten tekstissä puhutellaan lukijaa (esim. *sinä*-pronominin käyttö, aktiivimuotoiset lauseet), vaikuttaa lukukokemukseen ja tekstin ymmärtämiseen. Lisäksi yksinkertaistettukaan teksti ei saa olla sävyiltään lukijaa aliarvioiva. (Leskelä 2019: 117–123.)

Sanatasolla selkotekstissä tulisi suosia mahdollisimman tuttuja, konkreettisia ja lyhyitä sanoja. Jos vaikeita sanoja ei voi välttää, ne on hyvä selittää. Yhteen asiaan on hyvä viitata aina samalla sanalla; mahdollisen toiston tulee kuitenkin lisätä tekstin ymmärrettävyyttä ja viittauspronominejakin voi käyttää, kunhan viittaussuhteet ovat ilmeisiä. Kielikuvien käytössä kannattaa olla varovainen ja käyttää vain tuttuja ja vakiintuneita kielikuvia. (Selkokeskus d; Leskelä 2019: 140.)

Morfologis-syntaktisesta näkökulmasta suomen kieleen liittyy monia vaikeaksi koettavia piirteitä, kuten sanojen taivutusmuodot, sana- ja lausejärjestys sekä monimutkaiset lauserakenteet (Leskelä 2019: 141). Selkotekstiä tuottaessa voi olla vaikea arvioida, mitkä kielenpiirteet ovat liian monimutkaisia, miten paljon niitä voi tekstissä olla, ja miten ne mahdollisesti voisi korvata. Selkokielisessä tekstissä tulisi pääsääntöisesti käyttää yleisiä, helposti hahmotettavia kielen rakenteita (mm. persoonamuotoiset verbit, indikatiivi, presens tai imperfekti). Harvinaisia sijamuotoja tai verbimuodoksia tulisi välttää. Lauseiden ja virkkeiden tulee olla lyhyitä, ja virkkeissä on hyvä olla vain yksi sivulause. Yhdessä lauseessa tai virkkeessä ilmaistaan vain yksi tärkeä asia. Lauseenvastikkeiden ja muiden vaikeiden infinitiivi- ja partisiippirakenteiden käyttöä tulee välttää. (Leskelä 2019: 158–159.)

Tämän tutkielman aiheeksi olen valinnut nimenomaan lauserakenteeseen liittyvät kielenpiirteet, koska ne ovat tekstin ymmärtämisen kannalta oleellisessa asemassa: vaikeilla lauserakenteilla ja infiniittisillä määritteillä ja verbimuodoilla tekstistä tulee vaikeasti hahmotettava ja tekstin informaatioarvo ja luettavuus heikkenevät merkittävästi. Selkotekstissä yksittäisiä kielenpiirteitä tärkeämpää on tekstin kokonaisuus (Leskelä 2019: 141). Vaikeat lauserakenteet voivat saada tekstin

sisältämät merkityssuhteet – niin sanotun punaisen langan – katoamaan melko helposti, ja tällaisten rakenteiden kasaantuminen samaan tekstiin voi tehdä sen ymmärtämisestä lähes mahdotonta.

### 4.2.3 Selkokielen mittari

Selkokielen mittari on Selkokeskuksen kehittämä, selkokielen asiantuntijoiden ja tutkijoiden työvälineeksi tekstien arviointiin tarkoitettu kriteeristö. Sen avulla voidaan arvioida, onko jokin teksti selkokieltä vai ei. Mittari sisältää Suomessa tällä hetkellä käytössä olevat selkokielen kriteerit (taulukko 3; Selkokielen mittari 2022). Niiden avulla teksti pisteytetään, ja jos se vastaa rakenteensa, sanastonsa ja ulkoasunsa puolesta annettuja kriteerejä, tekstiä voidaan pitää selkokielisenä ja sille on mahdollista myöntää selkotunnus. Mittari on kehitetty nimenomaan informatiivisten tekstien arviointiin. Muiden tekstilajien (esim. kaunokirjallisuus) arviointia varten kaikkia kriteereitä ei ole välttämättä tarpeen huomioida tai toisaalta mittaristosta saattaa puuttua jokin muun tekstilajin kannalta oleellinen kriteeri. Mittari on julkaistu ensimmäisen kerran vuonna 2018, ja keväällä 2022 siitä julkaistiin uusi, päivitetty versio, Selkokielen mittari 2.0. Selkokielen mittarin testaukseen ja kehittämiseen ovat osallistuneet Selkokeskuksen asiantuntijat sekä Kotimaisten kielten keskus. Kehitystyössä on hyödynnetty niin käytännön työssä kertynyttä tietoa kuin selkokielen tutkimustakin. (Selkokielen mittari 2022.)

Seuraavan sivun taulukossa (taulukko 3) on kuvattu selkokielen mittarin kriteereitä. Tekstien selkokielisyyttä arvioidaan mittarissa yhteensä 96 kriteerin avulla. Kriteerit on jaettu neljään aihealueeseen, joiden alaluokat näkyvät taulukossa. Jokaiselle aihealueelle on määritelty lisäksi viisi ns. pääkriteeriä, jotka saavat suuremman painoarvon tekstejä arvioitaessa. Jos jokin pääkriteereistä ei toteudu, teksti ei ole selkokieltä. Muista kriteereistä lasketaan osiokohtainen yleisarvosana. Lopuksi lasketaan koko tekstin keskiarvo pääkriteereiden ja osioiden yleisarvosanojen perusteella. Tuloksen perusteella arvioitu teksti joko 1) on selkokieltä, 2) vaatii vielä pieniä muutoksia ollakseen selkokieltä tai 3) ei ole selkokieltä. (Selkokielen mittari 2022.)

Taulukko 3. Selkokielen mittarin kriteeriryhmät (Selkokielen mittari 2022)

<b>TEKSTI KOKONAISUUTENA</b>	<b>27 kriteeriä</b>
Aiheen käsittely ja tiedon määrä	4 kriteeriä
Tekstin sävy ja vuorovaikutus lukijan kanssa	6 kriteeriä
Tekstin jäsentely	8 kriteeriä
Yleiset hyvän tekstin ominaisuudet	4 kriteeriä
<b>SANAT</b>	<b>16 kriteeriä</b>
Sanojen selittäminen ja toisto	5 kriteeriä
Sanojen tuttuus ja hahmotettavuus	6 kriteeriä
<b>KIELEN RAKENTEET</b>	<b>24 kriteeriä</b>
Sanojen taivutus ja johtaminen	6 kriteeriä
Lausekkeet ja lauserakenteet	8 kriteeriä
Virkerakenteet	5 kriteeriä
<b>ULKOASU JA KUVITUS</b>	<b>29 kriteeriä</b>
Fontti ja fontin koko	5 kriteeriä
Hahmotettavuus	5 kriteeriä
Kuvat	8 kriteeriä
Verkkotekstin ulkoasun erityispiirteet	5 kriteeriä
<b>YHTEENSÄ</b>	<b>96 kriteeriä</b>

### 4.3 Tutkittavat kielenilmiöt

Tutkimukseni tavoitteena on analysoida substantiivisia määrittävien partisiippirakenteiden ja lauseenvastikkeiden esiintymistä yleiskielisessä ja selkokielisessä tekstissä. Kyseiset kielenpiirteet on selkokielen mittarin kriteeristössä nimetty kielen rakenteiden pääkriteereiksi, joita on kaikkiaan viisi (kuvio 1 sivulla 4). Selkokielisyyttä arvioitaessa pääkriteereiden painoarvo on osion muita kriteereitä suurempi. Kiinnostavaa tutkimuksessa ensinnäkin kielenilmiöiden esiintymämäärät sekä lisäksi se, millaisin keinoin yleiskielisen tekstin rakenteet ja ilmaisut on selkokielisessä aineistossa korvattu. Seuraavassa kuvaan lyhyesti tutkimuksen kohteena olevia, selkomittarin kriteeristössä mainittuja kielenilmiöitä.

Substantiivin määritteenä toimiessaan partisiippilausekkeella on samantyyppinen tehtävä kuin relatiivilauseella. Substantiivisia määrittäviä partisiippimuotoja ovat VA-partisiippi (*piilevä vaihe, hitaasti etenevä sairaus*), NUT-partisiippi (*aivoissa tapahtunut dopamiinin puutos, hoidossa ilmennyt epäkohta*) ja sen passiivinen muoto TU-partisiippi (*pätevästi tehty hoitotahto, perityt palkkiot*), agenttipartisiippi (*potilaan ilmaisema tahto, kunnan ostama palvelu*) ja kieltopartisiippi (*liukenemattomat kuidut, tuloista riippumaton maksu*). (VISK § 521).

Lauseenvastikkeita käytetään virkkeessä tyypillisesti korvaamaan sivulause. Keskeisiä lauseenvastiketyyppejä ovat referatiivinen, temporaalinen ja finaalin lauseenvastike. Referatiivirakenteen muodostaa partisiippipohjainen *vAn-*, *neen-* tai *tUn-*nipputunnuksen sisältävä muoto (*jos huomaat terveydentilan heikentyneen; sait kuulla sairastavasi*). Referatiivirakenne korvaa tekstissä *että*-lauseen. (VISK § 538.) Temporaalirakenteen edussanana on E-infinitiivin inessiivi eli *essA*-muoto tai *TUA*-infinitiitti (*haju- ja makuaistin heikentyessä; sairauden edettyä*). Temporaalirakenteen finiittinen vastine virkkeessä on *kun*-lause. (VISK § 543.) Finaalirakenteen puolestaan muodostaa A-infinitiivin translatiivi. Se toimii adverbiaalimäärkkeenä ja ilmaisee toiminnan tarkoitusta (*riittävästi tietoja hoitotuen ratkaisemiseksi; päivittäisistä toiminnoista suoriutuakseen*). Finaalirakennetta käytetään usein *jotta*-lauseen sijasta. (VISK § 513.) Edellä mainittujen lisäksi nostan neljänneksi tarkasteltavaksi lauseenvastiketyypiksi E-infinitiivin adessiivin (*krooniset sairaudet huomioiden*) ja MA-infinitiivin adessiivin (*hankkimalla tietoa; maksua suorittamatta*). Niistä voidaan käyttää myös nimitystä *tehdn-* ja *tekemällä*-rakenne (Kielitoimiston ohjepankki b) tai *en-*, *mAllA-* ja *mAttA*-rakenne (VISK § 515). Tässä työssä käytän selkeyden vuoksi *tehdn-* ja *tekemällä*-nimitystä. Tämän partisiippityypin avulla ilmaistaan ja kuvataan sitä, miten tai millä tavalla jokin asia tai tilanne tapahtuu tai toteutuu (VISK § 515). Tehden- ja tekemällä-rakenteilla on ero, joka ei aina ole selkeästi nähtävissä: tehdn luonnehtii enemmän pääverbin ilmaisemaa tapaa ja tekemällä keinoa (Kielitoimiston ohjepankki b).

## 5 AINEISTON ANALYYSI

Tässä luvussa esittelen aineiston pohjalta tekemiäni havaintoja ja analyysini tuloksia. Kunkin alaluvun aluksi esittelen kvantitatiivisia havaintoja kyseessä olevan infinitiivisen rakenteen esiintymistä. Sen jälkeen havainnoin ja analysoin niitä keinoja, joilla vaikeiksi tulkittavat rakenteet on korvattu selkokielisissä teksteissä. Käsittelen käyttämäni aineistoa pääsääntöisesti kokonaisuutena, eikä tekstien keskinäinen vertailu ole päämääräni. Tosin tilanteessa, jossa tekstien välillä löytyy sellaisia eroja, jotka selittävät jonkin ilmiön esiintyvyyttä, pyrin tuomaan ne näkyviin.

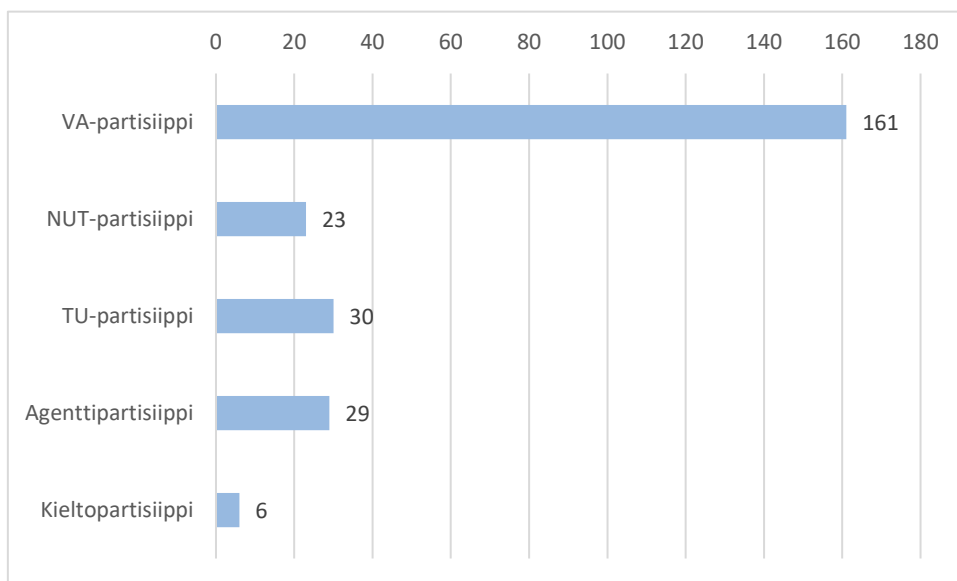
### 5.1 Substantiivin määritteinä olevat partisiippirakenteet

Kaikki aineistoni yleiskieliset tekstit sisälsivät substantiiveja määrittäviä partisiippirakenteita. Vaikka tekstit olivat tyyliltään erilaisia, niiden välillä ei ollut suuria eroja partisiippi-ilmausten osuudessa tekstin kokonaissanamäärästä (taulukko 4). MUISTII1-tekstissä partisiippimääritteitä oli eniten, mikä selittynee tekstin sisällöllä ja tyylillä: tekstissä esiteltiin muistisairaahan oikeuksia ja sosiaaliturvan tukimuotoja, ja siinä käytetty kieli oli hallinnollista ja sisälsi paikoin lainsäädäntöön pohjautuvia määrämuotoisia ilmauksia.

Taulukko 4. Substantiivien määritteinä olevien partisiippirakenteiden määrä yleiskielisessä aineistossa.

	<b>Kaikki sanat</b>	<b>Partisiippimääritteet, kpl</b>	<b>Partisiippimääritteet, prosentiosuus</b>
<b>PARK1</b>	2 186	47	2,1 %
<b>RUOKA1</b>	4 169	65	1,6 %
<b>MUISTII1</b>	4 676	137	2,9 %
<b>Yhteensä</b>	<b>11 031</b>	<b>249</b>	<b>2,2 %</b>

Kun tarkastellaan erilaisia partisiippityyppejä ja niiden esiintyvyyttä aineistossa (kuvio 2), havainto on, että kaikissa yleiskielisissä teksteissä VA-partisiippien osuus oli selkeästi suurin ja kieltopartisiippien selkeästi pienin. Muiden partisiippityyppien kohdalla oli jonkin verran hajontaa eri tekstien välillä. Kaikista partisiippityypeistä oli esiintymiä aineiston kaikissa yleiskielisissä teksteissä.



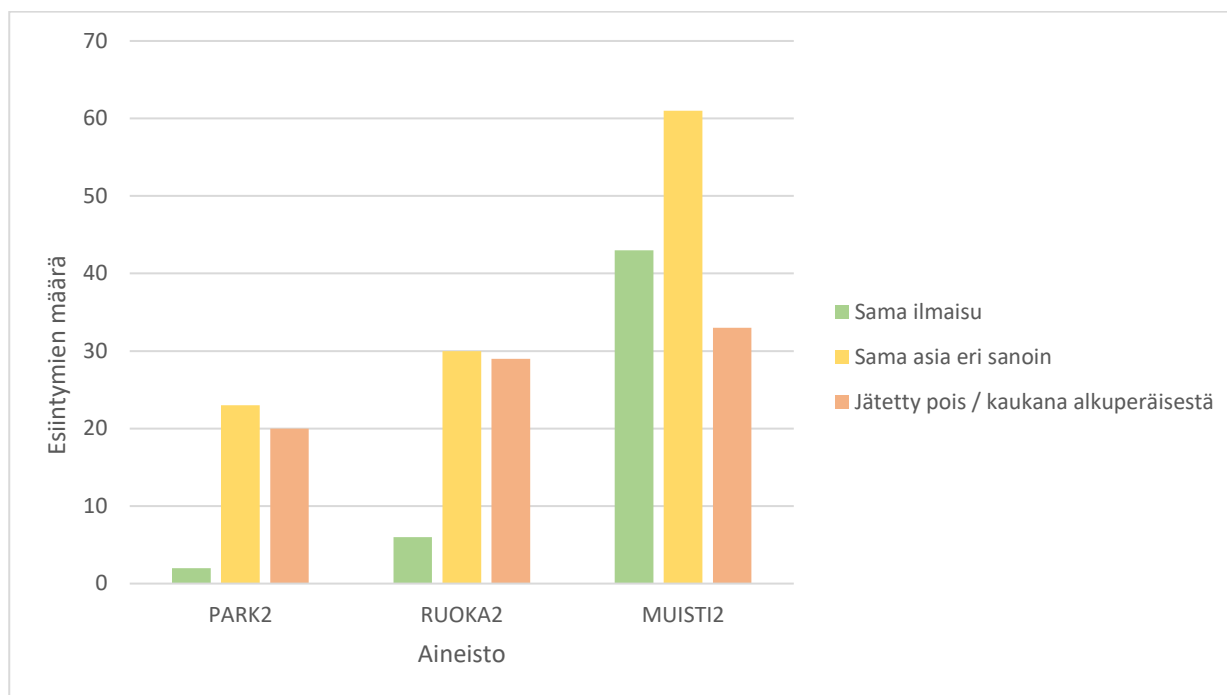
Kuvio 2. Substantiivien määritteinä olevien partisiippirakenteiden määrä tyypeittäin yleiskielisessä aineistossa.

VA-partisiippityypin suurta osuutta selittää osittain se, että sama tai lähes sama tai samaa tarkoittava ilmaus tai näiden taivutusmuoto toistui tekstissä useamman kerran (esimerkki 1). Lisäksi määrään on laskettu mukaan myös sellaiset partisiippimuotoiset sanat, joita voidaan pitää adjektiiveiksi leksikaalistuneina (esimerkki 2).

- (1) omaisuuttaan koskevia päätöksiä; sosiaalietuutta koskevaan päätökseen; hoitoaan koskevia päätöksiä (MUISTI1 ja 2)
- (2) sopiva ruokamäärä; maistuviin aterioihin; näkyvien oireiden; hallitsevina oireina (RUOKA1 ja 2; PARK1 ja 2)

Tutkin tekstejä vertaamalla, miten substantiivien määritteinä olevia partisiippirakenteita oli korvattu selkokielisessä tekstissä. Luokittelin löydökseni kolmeen ryhmään (kuvio 3):

- 1) sama ilmaisu toistui myös selkokielisessä tekstissä
- 2) asia sanottiin selkokielisessä tekstissä eri sanoin (ilman partisiippirakennetta)
- 3) asia jätettiin sanomatta kokonaan tai ilmaisu oli hyvin kaukana alkuperäisestä.



Kuvio 3. Substantiiveja määrittävien partisiippirakenteiden korvaaminen selkokielisessä aineistossa.

Kuviosta 3 käy ilmi, että eri selkokielisissä teksteissä keinot, joilla partisiippi-ilmaus korvattiin, vaihtelivat jonkin verran. Teksteissä PARK2 ja RUOKA2 eri korvaamiskeinoja esiintyi suunnilleen samassa suhteessa. Sen sijaan MUISTI2-tekstissä alkuperäisiä, yleiskielen mukaisia partisiippimääritteitä oli säilytetty tai vain pienin muutoksin mukautettu selvästi muita tekstejä enemmän. Määrällisesti partisiippimäärite-esiintymiä oli MUISTI2:ssa oli enemmän kuin muissa teksteissä. Se selittyy osittain tekstin pituudella ja osittain sen tyylillä.

Esittelen nyt havaintojani substantiiveja määrittävien partisiippirakenteiden korvaamisesta. Etenen edellä mainitun luokittelun mukaisesti ja pyrin esimerkkien avulla tuomaan esiin, miten erot yleiskiellisessä ja selkokiellisessä tekstissä näkyvät.

### **Ilmaisu toistuu samanlaisena**

Kuten aiemmin totesin, sekä yleiskiellisessä että selkokiellisessä tekstissä täysin samana toistuvat partisiippiset substantiivin määritteet liittyivät selkeästi joko adjektiiveiksi leksikaalistuneisiin ilmauksiin, vakiintuneisiin termeihin tai siihen, että ilmaisu pohjautuu lainsäädännölliseen tai hallinnolliseen kieleen. Kolmen vertailtavan tekstin välillä oli selvä ero: muistisairaana oikeuksia ja sosiaalietuuksia käsittelevässä esitteessä (MUISTI2) samana toistuvia ilmauksia oli noin 30 % kaikista substantiivista määrittävistä partisiipeista, kun taas kahdessa muussa tekstissä niiden osuus oli

alle kymmenen prosenttia. Samana toistuvia ilmauksia oli eniten VA-partisiippien ryhmässä, mutta esiintymiä löytyi kaikista partisiippityypeistä ja kaikista kolmesta selkokielisestä tekstistä.

Adjektiiveiksi leksikaalistuneita partisiippeja oli erityisesti VA-partisiippien ryhmässä. Huomattavaa on, että sama VA-partisiippi-ilmaisu saattoi olla toisaalla tekstissä korvattu jollakin muulla, samaa tarkoittavalla ilmaisulla. Usein tämä tapahtui niin, että substantiivi esiintyi kokonaan ilman ko. määritettä (3). Esimerkissä 4 mainitut partisiippiesimerkit voivat joissain yhteyksissä esiintyä myös leksikaalistumattomina, eikä rajanveto ole aina selkeää. Partisiippi voi olla leksikaalistunut myös substantiiviksi (5).

- (3) riittävä ja monipuolinen ruokavalio → monipuolinen ruokavalio (RUOKA1 ja RUOKA2)
- (4) alkava muistisairaus (MUISTI1 ja 2); ikäntyvä henkilö (PARK1 ja 2); itselleen sopiva liikuntamuoto (PARK1 ja 2); halvempaan vastaavaan valmisteeseen (MUISTI1 ja 2)
- (5) Kunta määrittelee, millä tavoin järjestää sairastuneen hoidon omaishoitajan vapaan ajalle. (MUISTI1)

Vakiintuneille ilmaisuille voi olla vaikea löytää sopivaa korvaavaa sanaa selkokieliseen tekstiin. Toisaalta vakiintuneisuus yleiskielessä voi tehdä ilmaisusta tunnistettavan ja ymmärrettävän myös selkokielessä. Vakiintuneidenkin ilmaisujen kohdalla partisiippinen määrite saattoi esiintyä aineiston selkokielisessä tekstissä sekä lähtötekstin mukaisena että sen adjektiivimuotoisena synonyyminä (6).

- (6) tydyttymätön rasva; pehmeä rasva (RUOKA2)

Tyypillisiä tekstissä esiintyviä vakiintuneita ilmaisuja, joita aineistossa tuli esiin, olivat ammattinimikkeisiin tai virkoihin liittyvät, usein VA-partisiippimääreet (7). Tekstissä esiintyvät ilmentymät olivat perusmuotoisia ja melko helposti myös selkolukijan tunnistettavissa. Kyseisistä esimerkeistä käy ilmi myös, että myös substantiivi, jonka määritteenä partisiippi on, voi olla vaikea – jopa vaikeampi kuin itse partisiippi.

- (7) vastaavalle johtajalle; johtavalle viranhaltijalle; tarvittavia asiantuntijalausuntoja (MUISTI1 ja 2)

Partisiippimääreet ovat vaikeimmin ymmärrettäviä silloin, kun niihin liittyy runsaasti määreitä tai kun ne ovat taipuneessa muodossa (8). Sen sijaan perusmuotoisina (9–10) esiintyvät partisiipit eivät välttämättä heikennä tekstin ymmärrettävyyttä. Lisäksi aiheena olevan asian tutuus tai yleisyys parantaa tekstin ymmärrettävyyttä (11). Kaikkien partisiippisten substantiivien määreiden poistaminen selkokielisestä tekstistä ei siis ole edes tarkoituksenmukaista. Esimerkeistä käy ilmi



myös se, että vaikka partisiippimääritteet pysyvät samana, muu teksti niiden ympärillä saattaa muuttua.

- (8) -- sellaisen tilanteen varalta, jossa hän ei ole enää kykenevä tekemään hän ei ole enää kykenevä tekemään hoitoaan koskevia päätöksiä. (MUISTI1)  
 → -- sellaisen tilanteen varalta, jossa hän ei enää kykene tekemään hoitoaan koskevia ratkaisuja. (MUISTI2)
- (9) Jos pitkäaikaisessa laitoshoidossa oleva on välittömästi ennen laitoshoidon alkamista elänyt yhteistaloudessa avioliitossa (tai avioliitonomaisissa olosuhteissa) --. (MUISTI1)  
 → Jos laitoshoidossa oleva henkilö on avioliitossa --. (MUISTI2);
- (10) Jos on käynyt ilmeiseksi, että valtuutuksen antanut henkilö ei kykene enää hoitamaan asioitaan --. (MUISTI1)  
 → Kun valtuutuksen antanut henkilö ei kykene enää hoitamaan asioitaan --. (MUISTI2)
- (11) uunissa kypsennetty kala; lääkärin määräämä lääke (RUOKA1 ja 2; MUISTI1 ja 2)

Hallinnolliseen tekstiin tai lakitekstiin pohjautuvien ilmaisujen tulee olla tarkkoja ja pyrkiä eliminoimaan väärin tulkintojen mahdollisuudet. Sen vuoksi monet tällaiset, partisiippimääreen sisältävät ilmaisut toistuivat sellaisenaan myös selkokielisessä tekstissä (12). Esimerkiksi erilaisista sosiaalietuuksista on puhuttava niiden oikeilla nimillä, jotta ei jää epäselväksi tai tulkinnanvaraiseksi, mistä etuudesta on kyse tai mihin etuuteen henkilöllä on oikeus.

- (12) edunvalvontaa koskeva edunvalvontavaltakirja; eläkettä saavan hoitotuki; varhennettu vanhuuseläke; sosiaalietuutta koskevaan päätökseen (MUISTI1 JA MUISTI2)

### Asia ilmaistaan eri sanoin

Tutkimusaineistossani eniten esiintymiä tuli sellaisille selkokielisen tekstin ilmaisuille, joissa yleiskielisen tekstin substantiiviva määrittävä partisiippi oli jätetty pois, ja asia oli ilmaistu mahdollisimman tarkasti lähtötekstin sisältöä mukailten, mutta eri sanoja tai lauserakennetta käyttäen. Selkeä esimerkki tästä tuli esiin jo tekstiparin PARK1 ja PARK2 otsikoinnissa: yleiskielisen tekstin partisiippimääritteen sisältävä ilmaus *Vastasairastuneen Parkinson-potilaan opas* oli korvattu selkokielisessä otsikossa ilmaisulla *Uuden Parkinson-potilaan opas*. Analyysini perusteella löysin tästä toisin sanoin ilmaistujen asioiden luokasta kolme päätyyppiä.

Ensinnäkin oli tilanteita, joissa selkokielisessä tekstissä oli käytetty muutoin samaa ilmaisua kuin yleiskielisessäkin tekstissä, mutta substantiivin määritteenä oleva partisiippi on jätetty pois lauseesta (13–15). Tällaisissa tapauksissa asiaa on usein joko pohjustettu edellisessä lauseessa tai partisiippimääritteen pois jättäminen ei vie pois mitään asian kannalta oleellista informaatiota.

- (13) -- taudin diagnoosi perustuu aina neurologian lääkärin tekemään haastatteluun. (PARK1)  
 → -- taudin toteaminen perustuu aina neurologian lääkärin haastatteluun. (PARK2)
- (14) -- joskus se voi olla ainoa taudin aiheuttama todellinen haitta. (PARK1)  
 → -- joskus se on taudin ainoa haitta. (PARK2)
- (15) -- muistisairaahan ihmisen etuutta koskevaan hakemukseen on syytä liittää --. (MUISTI1)  
 → -- muistisairaahan ihmisen on syytä liittää hakemukseen --. (MUISTI2)

Toisena tyyppinä nostan esiin sen, että substantiivivia määrittävä partisiippirakenne on korvattu finiittisen verbin sisältävällä sivulauseella (16–18). Tässä luokassa tuli selvimmin esiin se, miten partisiippimääritteet ja lauseenvastikkeet voivat olla toistensa kaltaisia ja siten vaikeasti eroteltavissa. Lauseenvastikehan on nimenomaan rakenne, joka vastaa merkitykseltään sivulauseetta. Sivulauseen käyttö partisiippimääritteen korvaajana selkeyttää lauseen ymmärrettävyyttä ja auttaa mahdollisesti lukijaansa hahmottamaan lauseen subjektitoimijan.

- (16) oikeus tehdä päätöksiä itseään koskevissa asioissa (MUISTI1)  
 → oikeus tehdä päätöksiä asioissa, jotka koskevat häntä itseään (MUISTI2)
- (17) potilaan ilmaisema tahto (MUISTI1)  
 → potilaan tahto, jonka potilas on ilmaissut aiemmin (MUISTI2)
- (18) Lisäksi on kerrottava sovelletut lain kohdat ja päätöksen perustana olevat tosiseikat. (MUISTI1)  
 → Lisäksi -- pitää kertoa, mihin lain kohtiin ja tosiasioihin päätös perustuu. (MUISTI2)

Kolmas löytämäni keskeinen tapa korvata yleiskielisen tekstin partisiippimääre on se, että lause ja sen sisältö muotoillaan uudella tavalla, joka kuitenkin muistuttaa läheisesti alkuperäistä ilmaisua. Havaintojeni mukaan tämä voi monessa tapauksessa olla hyvä keino tuoda selkeyttä selkokieliseen tekstiin: se ei lukkiudu liikaa alkuperäiseen ilmaisuun, vaan asiasisältö on muotoiltu uudelleen, selkolukijalle mahdollisimman helposti ymmärrettävällä tavalla (19–20).

- (19) Sosiaalietuutta koskevasta hakemuksesta tulee käydä selkeästi ilmi, mitä haetaan ja miksi sekä hakijan yhteystiedot. (MUISTI1)  
 → Sosiaalietuuksia myönnetään hakemusten perusteella. Hakemuksessa täytyy olla selkeästi hakijan yhteystiedot sekä se, mitä etuutta haetaan. (MUISTI2)
- (20) Kirurgisia hoitomuotoja voidaan harkita, mikäli lääkityksellä ei saavuteta tyydyttävää hoitotulosta. (PARK1)  
 → Jos lääkkeet eivät auta, voidaan tehdä myös leikkaushoitoja. (PARK2)

### Asiaa jätetään sanomatta tai ilmaisu on hyvin kaukana alkuperäisestä

Esiintymiä, joissa asia jätetään selkokielisessä tekstissä kokonaan sanomatta tai ilmaisu on hyvin kaukana alkuperäisestä, oli tasaisesti kaikissa aineiston teksteissä. Missään tekstissä tämä esiintymätyyppi ei kuitenkaan noussut suurimmaksi. Muistisairaiden oikeuksista kertova teksti erottui muista, sillä siinä ei ollut ilmaisuja, jotka olisi jätetty kokonaan pois selkokielisestä tekstistä, vaan niitä oli korkeintaan muotoiltu tavalla, joka oli kaukana alkuperäisestä (21). Tämä selittyy tekstin osittain velvoittavalla viranomaistekstiluonteella: on tärkeää, että asiat ilmaistaan selkotekstissäkin aukottomasti ja kaikki yksityiskohdat huomioiden. Lisäksi aineiston teksteissä usein esimerkiksi erikoissanastoa sisältäviä ilmaisuja yksinkertaistettiin (22).

- (21) – – hoitavan omaisen kohtuuttoman korkeaksi nousevat matkakulut. Vähennyksen saaminen edellyttää, että omaisella on elatusvelvoite hoidettavaan. (MUISTI1)  
 → Myös sairaan henkilön omainen voi saada verovähennystä, jos hänelle kertyy suuria kuluja esimerkiksi matkoista sairaan luo. (MUISTI2)
- (22) Dopamiinipuutosta selvittävästä isotooppikuvauksesta saattaa olla apua diagnostiikassa. (PARK1)  
 → Lääkäri voi määrätä lisäksi joitain erikoiskokeita. (PARK2)

Tähänkin luokkaan katsoin kuuluvaksi sellaisia tapauksia, joissa partisiippimääre oli jätetty kokonaan pois substantiivin edestä. Se oli kuitenkin tehty pohjustamatta aihetta etukäteen, jolloin osa informaatiosta jäi sanomatta (23).

- (23) Parkinsonin taudin liikehäiriöistä riippumattomia oireita voidaan helpottaa sopivan ruokavalion avulla. (RUOKA1)  
 → Oikea ruokavalio ja liikunta vähentävät Parkinsonin taudin oireita. (RUOKA2)

Aineistossa nousi esiin myös sellaisia partisiippimääreen sisältäviä lauseita, jotka oli kokonaisuudessaan jätetty pois selkokielisestä tekstistä. Tämä liittyi tilanteisiin, joissa selkokielinen teksti oli myös sisällöllisesti niin paljon yksinkertaisempaa kuin yleiskielinen teksti, että osa sisällöstä – ehkä kokonainen tekstikappale – oli jätetty selkotekstistä pois (24). Esiteteksti RUOKA1, josta esimerkki 24 on otettu, käsittelee pääosin konkreettisia, ruokailuun ja ravintoon liittyviä asioita. Tekstin aihepiiri ja sisältö ovat hyvin käytännönläheisiä, ja poisjätetyt lauseet tai kappaleet olivat tulkintani mukaan enemmän taustoittavia kuin konkreettisia ohjeita tai ehdotuksia sisältäviä.

- (24) Tahaton painonlasku lisää sairastuvuutta ja kuolleisuutta ja sen syynä on paitsi liikehäiriöiden aiheuttama energian kulutuksen kasvaminen, myös energian saannin väheneminen esimerkiksi huonontuneen ruokahalun tai nielemisvaikeuksien vuoksi. Huono ravitsemustila heikentää terveyttä, toimintakykyä ja elämänlaatua ja hidastaa sairauksista toipumista. Hyvän ravitsemustilan ylläpitäminen on aina helpompaa kuin huonoksi päässeen ravitsemustilan korjaaminen. (RUOKA1)

## 5.2 Lauseenvastikkeet

Lauseenvastikkeita esiintyy kaikissa aineistoni yleiskielisissä teksteissä. Kuten taulukosta 5 käy ilmi, lauseenvastikkeiden suhteellinen osuus kaikissa teksteissä oli karkeasti ottaen samaa luokkaa, mutta määrällisesti esiintymiä oli luonnollisestikin pitkissä teksteissä (RUOKA1 ja MUISTI1) runsaammin kuin lyhyemmässä (PARK1). Kaiken kaikkiaan lauseenvastikkeita esiintyi yleiskielisissäkin teksteissä melko vähän, ja tulkintani mukaan ne eivät olleet rakenteeltaan huomattavan monimutkaisia, vaan yleiskielisetkin tekstit oli laadittu sillä tavalla, että kaikkein vaikeimpia rakenteita oli vältetty. Toisaalta lauseenvastikerakenteisiin liittyy aina sellaisia asioiden ja asiointilojen välisiä suhteita, josta lukijan täytyy päästä selville. Myös verbimuodon merkitys tai tekijä voi olla vaikea hahmottaa. Sen vuoksi niiden käyttöä tulisi selkotekstissä välttää. (Leskelä 2019: 153.)

Taulukko 5. Lauseenvastikkeiden määrä yleiskielisessä aineistossa.

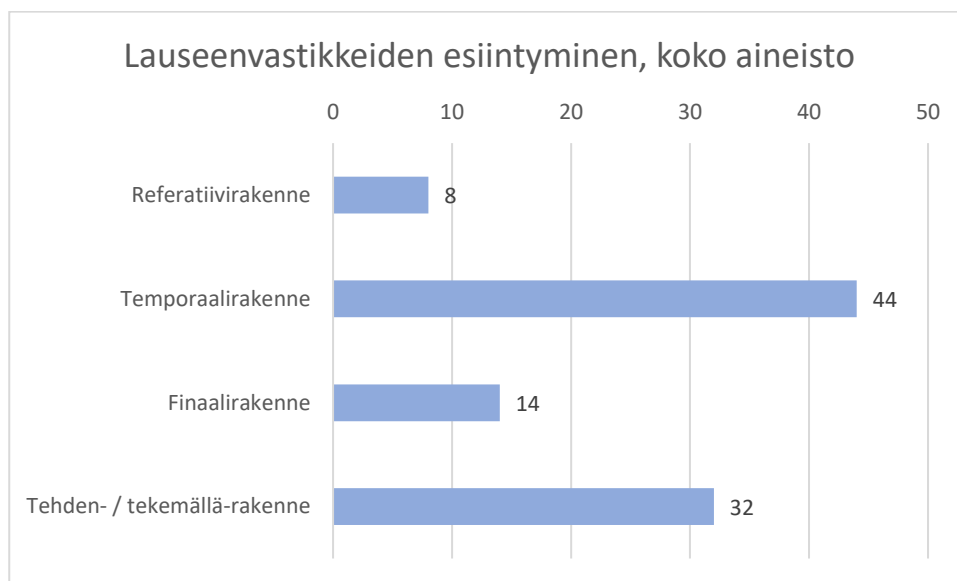
	<b>Kaikki sanat</b>	<b>Lauseenvastikkeet, kpl</b>	<b>Lauseenvastikkeet, prosentiosuus</b>
<b>PARK1</b>	2 186	15	0,7 %
<b>RUOKA1</b>	4 169	45	1,1 %
<b>MUISTI1</b>	4 676	38	0,8 %
<b>Yhteensä</b>	<b>11 031</b>	<b>98</b>	<b>0,9 %</b>

Kun tarkastellaan eri lauseenvastiketyyppien esiintyvyyttä, voidaan havaita, että aineistossa oli melko suuria eroja (kuvio 4). Temporaalirakennetta oli kaikissa kolmessa yleiskielisessä tekstissä eniten. Referatiivi- ja finaalirakenteita taas esiintyi selvästi vähiten kaikissa kolmessa tekstissä. Temporaalirakenne liittyi usein tilannetta tai olosuhteista kuvailevaan tekstiin (25–26).

(25) Sairauden alkuvaiheessa vapina on ajoittaista ja ilmenee esimerkiksi jännittäessä tai hermostuessa – –. (PARK1)

(26) Usein ruokahalun ollessa huono kylmät välipalat maistuvat lämpimiä ruokia paremmin. (RUOKA1)

Temporaalirakenteella, josta käytetään myös nimitystä *tehdessä*-rakenne (Kielitoimiston ohjepankki a), korvataan usein *kun*-konjuktiolla alkava sivulause. *Kun*-alkuisten sivulauseiden yleisyys selittänee myös temporaalirakenteen yleisyyttä.



Kuvio 4. Lauseenvastikkeiden määrä tyypeittäin yleiskielisessä aineistossa.

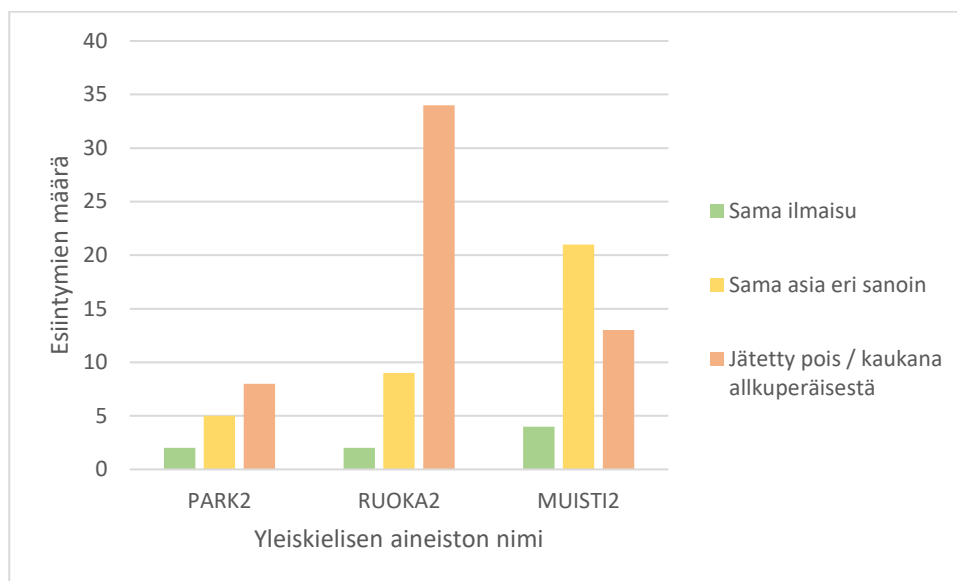
Toinen yleinen lauseenvastiketyyppi aineistossa olivat ns. *tekemällä*- tai *tehden*-rakenteet. Niillä ilmaistaan toimimisen tapaa tai keinoa, ja niiden välinen merkitysero voi olla hyvin pieni (Kielitoimiston ohjepankki b). Aineistossa *tekemällä*-rakennetta oli valtaosa tästä tyyppistä, ja sillä ilmaistiin useimmiten keinoa, jolla jokin asia saavutetaan (27).

- (27) Liittymällä johonkin Parkinson-liiton alaiseen Parkinson-yhdistykseen saat jäsenetuna liiton julkaiseman liikehäiriösairauksien erikoislehden – –. (PARK1)

Tässä aineistossa *tekemällä*-tyyppisen lauseenvastikkeen suurta osuutta voi selittää se, että tekstit ovat luonteeltaan informatiivisia, ja niissä annetaan lukijalle erilaisia ohjeita ja neuvoja: tekemällä näin tapahtuu tämä tai voit saada aikaan tuon.

Vertasin aineistoni yleiskielisissä teksteissä esiintyviä lauseenvastikkeita ja sitä, miten ne oli selkokielisissä teksteissä ilmaistu. Kuten luvussa substantiiveja määrittävien partisiippien kohdalla luvussa 5.1, myös tässä lähestyn aihetta luokittelemalla löydökset kolmeen ryhmään (kuvio 5):

- 1) sama ilmaisu toistui myös selkokielisessä tekstissä
- 2) asia sanottiin selkokielisessä tekstissä eri sanoin (ilman lauseenvastiketta)
- 3) asia jätettiin sanomatta kokonaan tai ilmaisu oli hyvin kaukana alkuperäisestä.



Kuvio 5. Lauseenvastikkeiden korvaaminen selkokielisessä aineistossa.

Kuviossa 5 tulee esiin ensinnäkin se, että yleiskielen lauseenvastike toistuu vain harvoin sellaisenaan selkokielisessä tekstissä. Yleisin tapa korvata yleiskielen lauseenvastike on jättää asia kokonaan sanomatta tai muokkaamalla tekstin rakennetta ja ehkä sisältöäkin kauas alkuperäisestä. Tämä korostuu RUOKA2-tekstin kohdalla, jossa myös ero yleis- ja selkokielen tekstin sanamäärissä oli huomattava (ks. taulukko 1, s. 8). Selkokielen RUOKA2-teksti oli sisällöllisesti huomattavasti suppeampi kuin yleiskielinen verrokkinsa; siitä oli jätetty pois paljon taustoittavaa ja selittävää asiaa ja keskitytty vain konkreettisiin ja yksinkertaistettuihin ohjeisiin. MUISTI2-teksti puolestaan erottui muista siten, että siinä lauseenvastikeilmaisuja oli pyritty ilmaisemaan toisin sanoin, mahdollisimman lähellä alkuperäistä ilmaisua olevalla tavalla.

Esittelen seuraavassa havaintojani siitä, miten lauseenvastikkeet on aineistossani korvattu. Havainnollistan esimerkkien avulla eroja yleiskielen ja selkokielen tekstin välillä. Etenen tekstissä edellä esitetyn luokittelun mukaisesti.

### Ilmaisu toistuu samanlaisena

Yleiskielen lauseenvastikeilmaisun toistuminen samanlaisena myös selkotekstissä oli harvinaista kaikissa aineiston teksteissä. Syynä tähän voi olla se, että selkokieliöihjeistus määrittää lauseenvastikkeet merkittäviksi tekstin ymmärrettävyyttä heikentäviksi tekijöiksi; ne ovat vaikeita lähes kaikille selkokielen kohderyhmille (Leskelä 2019: 152). Aineistossani kaikki havaitut samanlaisena toistuvat ilmaisut edustivat joko temporaalirakennetta tai *tekemällä*-rakennetta. Temporaalisista *tehdessä*-ilmauksista osa on siinä määrin vakiintuneita (28–29), että selkolukijakin

saattaa ne tunnistaa (Leskelä 2019: 153). Tämä selittää niiden esiintymistä muuttumattomana myös aineiston selkoteksteissä.

- (28) Testamentin liitteeksi voidaan tarvittaessa liittää lääkärin lausunto – –. (MUISTI1 ja MUISTI2)
- (29) Hitaus ilmenee kävellessä ns. myötäliikkeiden vaimentumisena tai puuttumisena: käsi tai kädet eivät heilahtele rennosti kävelyn tahtiin. (PARK1)  
→ Hitaus tuntuu esimerkiksi niin, että kävellessä käsi tai kädet eivät heilahtele kävelyn tahtiin. (PARK2)

Esimerkissä 30 puolestaan ilmenee, että vaikka lauseenvastike on selkotekstissä säilynyt samana, muuta lauseessa olevaa tekstiä on yksinkertaistettu. Lauseenvastike ei siis välttämättä ole tekstin ymmärrettävyyttä vähentävä tekijä, jos muu teksti sen ympärillä on selkeää.

- (30) Jos tilanne on kuitenkin siinä määrin kärjistynyt, ettei yhteisymmärrystä saavuteta keskustelemalla – –. (MUISTI1)  
→ Jos yhteisymmärrystä ei saavuteta keskustelemalla, – –. (MUISTI2)
- (31) Sosiaalitoimisto arvioi palvelutarvetta esimerkiksi kotikäynnillä tai varaamalla asiakkaalle ajan sosiaalitoimistoon. (MUISTI1)

Esimerkin 31 selkotekstin (MUISTI2) ilmaisu poikkeaa yleiskielisestä vain siten, että siinä on käytetty *palvelutarpeen*-genetiiviobjektia sekä *joko-tai*-ilmaisua. Tässä esimerkissä lauseenvastike liittyy tuttuun ja tunnistettavaan asiaan, ajan varaamiseen asiakkaalle. Selkolukijalle voi kuitenkin jäädä epäselväksi, kuka on lauseen subjektitoimija. Kenen pitää varata aika, asiakkaan vai sosiaalitoimiston? Kuka on asiakas? Tällaisten epäselvien tilanteiden välttäminen on yksi tärkeä syy olla käyttämättä lauseenvastikkeita selkoteksteissä.

### Asia ilmaistaan eri sanoin

Esiintymiä, joissa yleiskielisen tekstin lauseenvastike oli ilmaistu selkotekstissä eri sanoin, mutta silti mahdollisimman hyvin alkuperäisen tekstin sisältöä toistaen, löytyi kaikista aineistosta. Tämä keino lauseenvastikkeiden korvaamiseen korostui muistisairaille suunnatussa materiaalissa (MUISTI1 ja MUISTI2). Tätä selittää muistisairaille suunnatun aineistotekstin luonne: lakeihin ja asetuksiin perustuvassa, lukijaa ohjeistavassa ja velvoittavassa tekstissä ei voi poiketa liikaa alkuperäisestä, mutta tekstin on silti oltava lukijalle ymmärrettävää. Valtaosa eri sanoin ilmaistuista, lähellä alkuperäistä ilmaisua olevista selkokieli-ilmaisuista löytyi siis MUISTI2-tekstistä. Olen kuitenkin pyrkinyt tässä nostamaan esiin esimerkkejä kaikista teksteistä ja niiden kautta tuomaan esiin, millaisin muutoksin lauseenvastikkeita voi korvata muuttamatta lauserakennetta tai virkkeen sisältöä merkittävästi.

Tyypillinen, ja ehkä oletusarvoinenkin, tapa korvata lauseenvastike on käyttää sen tilalla sivulauseetta, jossa on finiittinen verbi. Tätä tapaa esiintyykin aineistossani runsaasti. Seuraavissa esimerkeissä ilmenee, miten aineiston erirakenteiset lauseenvastikkeet korvautuvat sivulauseella. Esimerkissä 32 on referatiivirakenne, joka korvautuu *että*-sivulauseella. Esimerkissä 33 puolestaan on temporaalirakenne *halutessasi*, joka korvautuu *kun*-sivulauseella. Samassa esimerkissä on myös finiittiverbillä korvautunut *tekemällä*-rakenne. Esimerkissä 34 finaalirakenne korvautuu *että*-sivulauseella. Oikeellisempaa olisi ollut tässä kohtaa käyttää *jotta*-konjunktioita, mutta tarkoite lienee molemmilla sama. Nämä esimerkkilauseet tuovat ilmi myös sen, että vaikka yleiskielinen lause on rakenteeltaan yksinkertainen, siinä olevan lauseenvastikkeen korvaaminen selkotekstissä finiittisellä rakenteella parantaa lauseen ymmärrettävyyttä entisestään.

- (32) Olet vastikään saanut kuulla sairastavasi Parkinsonin tautia. (PARK1)  
→ Olet juuri kuullut, että sairastat Parkinsonin tautia. (PARK2)
- (33) Voit halutessasi kysyä lisää soittamalla Parkinson-liiton toimistoon. (PARK1)  
→ Kun haluat lisää tietoja, voit soittaa Parkinson-liiton toimistoon. (PARK2)
- (34) Asianmukaiset tutkimukset on tehtävä riittävän varhaisessa vaiheessa hyvän hoidon toteuttamiseksi. (MUISTI1)  
→ Potilaalle tulee tehdä asianmukaiset tutkimukset tehdä riittävän varhaisessa vaiheessa, että hyvä hoito toteutuu. (MUISTI2)

Sivulauseella korvaamisen lisäksi aineistossa ilmeni analyysini mukaan toinenkin suoraviivainen tapa korvata lauseenvastikkeita selkotekstissä. Suoraviivaisella tarkoitan tässä sitä, että lauseen sisältö ja rakenne säilyvät suhteellisen muuttumattomina myös selkokielisessä tekstissä. Esimerkissä 35 asiasisältöä on tiivistetty, mutta lauseen perussisältö on sama. Lauseenvastikkeen tilalla selkotekstissä käytetään finiittistä modaaliverbirakennetta. Selkotekstissä käytetty yksikön 2. persoonan puhuttelumuoto lisää osaltaan tekstin ymmärrettävyyttä. Yleiskielisessä tekstissä puolestaan on käytetty yleistävää yksikön 3. persoonaa, josta selkolukijan voi olla vaikea päätellä, ketä ohje koskee.

- (35) Jälkiruokia ja makeita välipaloja voi rasvan, kerman ja kermavaahdon lisäksi täydentää myös lisäämällä niihin sokeria, hunajaa, siirappia, hilloa tai vaikkapa suklaa- tai kinuskikastiketta. (RUOKA1)  
→ Jälkiruokiin sopii kermavaahto. Voit lisätä niihin myös sokeria, hunajaa, siirappia, hilloa tai kinuskikastiketta. (RUOKA2)

Passiivin ja yleistävän yksikön kolmannen persoonan käyttö voi aiheuttaa selkolukijassa epätietoisuutta siitä, kuka tekee ja koskeeko asia lukijaa itseään. Esimerkissä 36 lauseenvastikkeen korvaamisen lisäksi verbin passiivimuoto on korvattu yksikön kolmannen persoonan muodoilla *joku*



ja *hän*. Vieläkään lukija ei välttämättä tiedä, koskeeko asia häntä itseään, mutta tekijäsubjekti on kuitenkin mainittu, ja selkolukijan on oletettavasti helpompi tarttua siihen kuin passiivimuotoon.

- (36) Testamentintekokelpoisuuden puutteeseen voidaan vedota vasta testamentin tekijän kuoleman jälkeen nostamalla testamentin moitekanne. (MUISTI1)  
 → Jos **joku** ei pidä testamenttia pätevänä, **hän** voi tehdä siitä moitekanteen käräjäoikeuteen, mutta sen voi tehdä vasta testamentin tekijän kuoleman jälkeen. (MUISTI2)

Lauseenvastikkeen lisäksi virkkeessä voi samanaikaisesti olla myös muita infiniittisiä rakenteita, jotka vaikeuttavat ymmärtämistä. Esimerkissä 37 on selkotekstissä korvattu paitsi lauseenvastike, myös substantiivia määrittävä partisiippi, jolla tosin tässä on lauseenvastikkeenomaisia piirteitä, ja se korvautuu relatiivisivulauseella. Näistä muutoksista huolimatta selkotekstin virke jää melko pitkäksi, ja siinä on päälauseen lisäksi kaksi sivulauseetta. Tämä tekee virkkeestä selkolukijalle edelleen hankalan, vaikka lauseenvastikkeet onkin korvattu finiittisillä verbeillä. Tämäkin havainto siis vahvistaa sitä, että selkotekstin ymmärrettävyys muodostuu monesta tekijästä ja on lisäksi tilannesidonnaista. Pelkän yksittäisen kielenpiirteen, kuten lauseenvastikkeen, korvaaminen ei siis riitä selkokielen tekstin aikaansaamiseksi, vaan tekstiä on tarkasteltava kokonaisuutena.

- (37) Myös läheisten suostumus hoitotoimenpiteeseen tulee kysyä. Suostumus on annettava ottaen huomioon potilaan aiemmin ilmaisema tahto. (MUISTI1)  
 → Kun muistisairaana ihmisen omainen tai edustaja antaa suostumuksen hoitotoimenpiteeseen, hänen täytyy ottaa huomioon potilaan tahto, jonka potilas on ilmaissut aiemmin. (MUISTI2)

### **Asiaa jätetään sanomatta tai ilmaisu on hyvin kaukana alkuperäisestä**

Yleiskielen lauseenvastikerakenne ja lause tai virke, johon se sisältyy, voivat myös jäädä kokonaan pois selkokielen tekstistä. Selkotekstissä lause tai virke voi myös olla muotoiltu täysin yleiskielen esityksestä poikkeavalla tavalla. Tällaisia tapauksia oli aineistossani kaiken kaikkiaan noin puolet kaikista lauseenvastike-esiintymistä. Aineistosta nousi esiin erityisesti Parkinson-potilaille suunnattu ravinto-opas (RUOKA2), jossa tällaisia esiintymiä oli noin 75 % kaikista lauseenvastikkeiden korvaavuuksista. Havaintojeni mukaan kyseinen teksti poikkesi kahdesta muusta selkotekstistä siten, että sen sisältö mukaili yleiskielistä vastinettaan vain hyvin karkeasti. Selkotekstissä tuotiin esiin lähinnä hyvin konkreettisia, käytännönläheisiä ohjeita, jotka oli suunnattu suoraan lukijalle. Moni kuvaileva tai taustoittava, yleisesti ravintoon ja ruokavalioon liittyvä virke tai peräti tekstikappale oli jätetty kokonaan pois, ja tästä syystä selkotekstin sanamääräkin oli huomattavasti yleiskielistä pienempi. Samoin selkotekstin informaatioarvo on oleellisesti pienempi kuin yleiskielen tekstin, mutta se sisältää silti tarvittavat käytännön ohjeet ruokailun tueksi. Muissa aineistoteksteissä tähän

ryhmään kuuluvat esiintymät olivat hienovaraisempia: lauseenvastikkeena toimiva sana oli joko jätetty pois tai ympäröivät lauseet oli muotoiltu kokonaan uudella tavalla. Lauseenvastike-ilmausten poisjättämistä tai uudelleen muotoilua esiintyi tasaisesti kaikissa lauseenvastiketyppeissä.

Esiintymät, joissa yleiskielen lauseenvastike on jätetty kokonaan pois, olivat tyypillisesti sellaisia, joissa lauseen merkitys säilyy, vaikka lauseenvastike poistetaan (38–39). Yleiskielisen tekstin lauseenvastikeilmaisun merkitys on tällaisissa tapauksissa pikemminkin täydentävä kuin välttämätön. Esimerkissä 38 ohjeistavaksi tiedoksi riittää, että lääke otetaan kolme tai neljä kertaa päivässä. Ohje saa todennäköisesti lukijan toimimaan sen mukaisesti. Perustelulla (*mahdollisimman tasaisen vaikutuksen saamiseksi*) ei välttämättä ole vaikutusta konkreettiseen toimintaan, mutta se saattaa esimerkiksi lisätä lukijan motivaatiota sitoutua lääkitysaikatauluun. Samoin esimerkissä 39 keskeinen viesti on, että kuka tahansa voi tehdä ilmoituksen. Yleiskielisen lauseen lauseenvastike tuo tähän pääviestiin täsmennyksen, mutta ei muutoin vaikuta viestin sisältöön.

- (38) Mahdollisimman tasaisen vaikutuksen saavuttamiseksi lääke annostellaan tavallisimmin kolme neljä kertaa päivässä. (PARK1)  
→ Lääke otetaan yleensä kolme tai neljä kertaa päivässä. (PARK2)
- (39) Kuka tahansa (esimerkiksi omainen tai sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilö) voi vaitiolovelvollisuuden estämättä tehdä ilmoituksen edunvalvonnan tarpeessa olevasta ihmisestä. (MUISTI1)  
→ Kuka tahansa, esimerkiksi omainen tai sosiaalihuollon työntekijä, voi myös ottaa yhteyttä maistraattiin ja tehdä ilmoituksen edunvalvonnan tarpeessa olevasta ihmisestä. (MUISTI2)

Kuten edellä totesin, selkotekstistä puuttuvia, mutta yleiskielisessä tekstissä olleita tekstikappaleita tai aihealueita oli erityisesti RUOKA2-tekstissä. Puuttuvat tekstikappaleet sisälsivät yleiskielisessä tekstissä lauseenvastikkeita, mutta tulkintani mukaan lauseenvastikkeet eivät kuitenkaan olleet ensisijainen syy tekstin karsimiselle. Pikemminkin tekstikappaleiden puuttuminen selkotekstistä johtunee siitä, että selkokielisestä tekstistä on haluttu tehdä sekä kielellisesti että sisällöllisesti mahdollisimman helposti ymmärrettävä ja käytännönläheinen. Yleiskielisessä tekstissä puhuttiin esimerkiksi painonhallinnasta (40) ja vajaaravitsemuksesta, mutta selkokielitekstissä näitä abstrakteja aiheita ei käsitelty lainkaan. Selkotekstissä ruokavaliota lähestyttiin yksinkertaisilla ohjeistuksilla (41).

- (40) Painonhallinta sopivan ruokamäärän avulla on tärkeää, sillä sekä Parkinsonin tautiin liittyvästä tahattomasta laihtumisesta että toisaalta liiallisesta painonnoususta voi olla haittaa yleiskunnan ja voinnin kannalta. Ikääntyessä elimistön energian tarve pienenee samalla kun vitamiinien ja kivennäisaineiden tarve kasvaa tai pysyy ennallaan. Niinpä ravinnon laadulla on tavallista suurempi merkitys. (RUOKA1)

- (41) Syömällä riittävästi ja monipuolisesti voidaan turvata elimistön ravitsemukselliset tarpeet: riittävä proteiiniin, hiilihydraattien ja rasvojen sekä vitamiinien ja kivennäisaineiden, nesteen ja kuidun saanti. (RUOKA1)  
 → Oikea ruokavalio sisältää riittävästi proteiinia, hiilihydraatteja ja rasvoja, vitamiineja, kivennäisaineita, kuituja ja nestettä. (RUOKA2)

Lauseenvastikkeen korvaaminen selkotekstissä saattoi ilmetä myös niin, että ilmaisu oli kaukana alkuperäisestä yleiskielisen tekstin ilmaisusta. Esimerkissä 42 yleiskielisen tekstin lauseenvastike vaatii lukijalta arviota siitä, mikä määrä tietoa on riittävästi. Selkokielisessä versiossa tämä arviointi on siirtynyt lääkärin tehtäväksi, eikä lukijan tarvitse ottaa siihen kantaa. Samantyyppinen tilanne on myös esimerkissä 43: yleiskielisessä tekstissä lukijalla oletetaan olevan käsitys, milloin teho heikkenee, kun taas selkokielisen tekstin *myöhemmin* viittaa tarkemmin määrittelemättömään ajankohtaan. Oletus lienee, että lukija saa lääkäriltä lisäohjeita siitä, miten toimia.

- (42) Hoitotukea haettaessa liitteeksi tarvitaan mahdollisimman tuore lääkärinlausunto C (ei puolta vuotta vanhempi) tai B, jos siihen on merkitty riittävästi tietoja hoitotuen ratkaisemiseksi. (MUISTI1)  
 → Hoitotuen maksaa Kela. Hakemukseen tarvitaan lääkäriltä lausunto C tai laaja B. (MUISTI2)
- (43) • Lääkityksen tehon heikentyessä lääke 30–60 min ennen ateriaa tai 1 tunti aterian jälkeen. (PARK1)  
 → • Myöhemmin 30–60 minuuttia ennen ateriaa tai tunti aterian jälkeen. (PARK2)

### 5.3 Yhteenveto

Analysoin tässä tutkielmassa selkokielisiä informatiivisia tekstejä ja niiden yleiskielisiä vastineita. Tarkastelun kohteena olivat substantiivivia määrittävät partisiippirakenteet sekä lauseenvastikkeet. Ne ovat kielen rakenteeseen liittyviä ilmiöitä, jotka määritellään selkokielen ohjeistuksessa (Selkokielen mittari 2020) keskeisiksi kielen ymmärrettävyyteen vaikuttaviksi tekijöiksi. Selkokielen ohjeistuksen mukaan selkotekstissä substantiiveilla ei tulisi olla monimutkaisia, esimerkiksi partisiippirakenteisia määreitä eikä tekstissä tulisi käyttää lauseenvastikkeita tai muita vaikeaksi koettavia infiniittisiä rakenteita.

Aineistoksi valitsin kolme informatiivista, ns. menetetyn kielitaidon omaaville lukijoille suunnattua selkotekstiä sekä niiden yleiskieliset vastineet. Yleiskielisen aineiston sanamäärä oli yhteensä 11 031 sanaa ja selkokielen 7 939 sanaa. Analysoitavia substantiivivia määrittäviä partisiippirakenteita oli yleiskielisissä teksteissä yhteensä 249 kpl ja lauseenvastikkeita 98 kpl. Lähdin toteuttamaan analyysia jaottelemalla aineistoosiintymät partisiippityyppeihin (*VA*-partisiippi, *NUT*-partisiippi, *TU*-partisiippi, agenttipartisiippi ja kieltopartisiippi) sekä lauseenvastiketyyppeihin (referatiivinen, temporaalinen ja finaalin lauseenvastike sekä *tehden-/tekemällä*-rakenne). Havaintojeni perusteella partisiippityypeistä *VA*-partisiipin osuus oli aineistossa selvästi suurin. Tämän tulkitsen johtuvan

ensinnäkin siitä, että sama, lähes sama tai samaa tarkoittava ilmaus toistui aineistossa useammin kuin kerran. Lisäksi mukaan on laskettu myös sellaiset partisiipit, joiden käyttö on vakiintunut ainakin osittain muistuttamaan adjektiivia tai substantiivia. Ne ovat kielessä suhteellisen yleisiä (esim. *sopiva ruokamäärä, maistuvat ateriat*) ja siksi selkolukijankin ehkä helppo tunnistaa ja ymmärtää. Lauseenvastiketyypeistä temporaalirakenne oli yleisin kaikissa yleiskielisissä teksteissä. Se liittyi havaintojeni mukaan usein tekstiin, jossa kuvailtiin tilannetta tai olosuhteita. Myös *tekemällä-* ja *tehden-*rakennetta esiintyi teksteissä paljon, mikä selittyy tulkintani mukaan tekstien ohjeistavalla sävyllä: *tekemällä-* ja *tehden-*rakenteen avulla ilmaistaan tapaa tai keinoa toimia tai saavuttaa jokin asiointila.

Tutkin tekstejä vertaamalla, miten löytämäni yleiskielisen tekstin partisiippimääritteet ja lauseenvastikkeet oli korvattu selkokielisessä tekstissä. Luokittelin löydökseni kolmeen ryhmään. Ensinnäkin osa partisiippi- ja lauseenvastike-esiintymistä toistui muuttumattomina myös selkokielisessä tekstissä, mikä ei sellaisenaan vastaa selkokielen ohjeistusta. Tällaiset esiintymät liittyivät aineistossa usein leksikaalistuneisiin tai muuten vakiintuneisiin ilmaisuihin, joiden tutuus helpottaa ymmärrettävyyttä. Lisäksi aineistossa ilmeni sellaisia esim. hallinnollisia partisiippimääreen sisältäviä ilmaisuja, joita ei voida korvata ilman, että menetetään oleellista tietoa aiheesta. Tämä korostui erityisesti muistisairaille suunnatussa tekstissä (MUISTI2); se sisälsi paljon lainsäädäntöön perustuvaa, velvoittavaakin ohjeistusta, jossa ilmaisujen tulee olla täsmällisiä. Tilanteessa, jossa partisiippi tai lauseenvastike säilyi selkotekstissä, oli ko. rakenteen ympärillä olevaa tekstiä saatettu yksinkertaistaa, jotta ymmärrettävyys ei heikkene liikaa. Lauseenvastikkeita esiintyi selkotekstissä muuttumattomana hyvin vähän, ja kaikki esiintymät olivat jollakin tapaa vakiintuneita tai tutuksi arvioitavia ilmaisuja.

Toisessa aineiston pohjalta löytämässäni ryhmässä yleiskielen partisiippi- ja lauseenvastike-esiintymät oli korvattu selkotekstissä siten, että vaikea rakenne oli jätetty pois ja korvattu tarvittaessa esim. adjektiivilla tai finiittisen verbin sisältämällä sivulauseella. Sekä lauseenvastikkeilla että partisiippimääritteillä voidaan katsoa olevan samantapaisia tehtäviä kuin sivulauseella, joten oletuksenmukaista olisi, että ko. vaikeat rakenteet korvataan sivulauseerakenteella. Tällaisia esiintymiä toki aineistossa olikin, mutta on huomattava, että sivulauseiden käyttö voi tuoda selkotekstin ymmärrettävyyteen omat ongelmansa, varsinkin jos niitä kasautuu yhteen virkkeeseen enemmän kuin yksi. Vaikean rakenteen sisältämä lause tai virke on myös voitu selkotekstissä muotoilla kokonaan uudella tavalla, joka kuitenkin muistuttaa läheisesti alkuperäistä ilmaisua.

Havaintojeni mukaan tällä tavoin selkotekstin ymmärrettävyyttä voidaan parhaimmillaan parantaa selvästi, kun asia muotoillaan alusta asti selkolukijaa ajatellen.

Kolmas tapa, jolla aineistosta tekemieni havaintojen mukaan selkokieliaineistossa oli korvattu partisiippi- ja lauseenvastikerakenteita, oli se, että vaikean rakenteen sisältävä asia - ilmaisu, lause tai virke - oli jätetty kokonaan pois selkotekstistä, eikä sille ollut mitään korvaavaa ilmaisua. Tämä tapa korostui erityisesti RUOKA2-aineistossa, jonka teksti sisälsi Parkinson-potilaille suunnattuja ravinto-ohjeita. Yleiskielinen versio sisälsi paljon taustoittavaa ja yleistä tietoa. Selkotekstistä tällainen taustoitus puuttui, ja se oli painottunut lähes kokonaan konkreettisiin ohjeisiin, joissa käytettiin finiittisiä verbimuotoja. Tähän kolmanteen ryhmään laskin kuuluvaksi myös tilanteet, joissa asia oli kyllä kerrottu myös selkotekstissä, mutta sellaisella tavalla, joka poikkeaa täysin yleiskielisen tekstin ilmaisusta. Esimerkiksi substantiiveja määrittävien partisiippirakenteiden kohdalla joukosta erottui muistisairaille suunnattu teksti: siinä ei selkotekstistä ollut jätetty kokonaan pois mitään aihetta tai asiaa, mutta ilmaisu oli saatettu muotoilla täysin lähtötekstistä poikkeavalla tavalla. Tätä selittänee tekstin osittain velvoittavakin viranomaistekstilunne, jonka kannalta on tärkeää tuoda aukottomasti esiin kaikki oleelliset asiat, mutta sillä tavalla, että selkolukijalla on mahdollisuus ne ymmärtää.

Yhteenvedon analyysin perusteella löytämistäni tuloksista totean, että ensinnäkin substantiivia määrittäviä partisiippeja esiintyi yleiskielisessä aineistossa yli kaksi kertaa enemmän kuin lauseenvastikkeita. Toiseksi yleiskielen partisiippimäärät ja lauseenvastikkeet oli useimmiten korvattu jollakin muulla ilmaisulla selkotekstissä. Tämä toteutui erityisesti lauseenvastikkeiden kohdalla. Kolmanneksi aineistotyyppillä oli merkitystä sen kannalta, millä tavoin yleiskielen vaikeat rakenteet oli korvattu: hallinnollista ja velvoittavaa tekstiä sisältävässä selkoaineistossa erityisesti partisiippimäärät oli pyritty joko säilyttämään tai korvaamaan mahdollisimman paljon yleiskielen ilmaisua muistuttavalla tavalla, kun taas käytännönläheinen, konkreettisia ohjeita sisältävä selkoaineisto erottui sillä, että siinä oli selvästi muita vähemmän samanlaisina säilyneitä partisiippimääritteitä ja lauseenvastikkeita. Neljäntenä nostan esiin sen havainnon, että selkotekstissä esiintyneet partisiippimäärät ja lauseenvastikkeet olivat pääsääntöisesti tuttuja tai vakiintuneita ilmaisuja, jotka selkolukijankin on helppo tunnistaa.

Kaiken kaikkiaan havaitsin analyysini pohjalta, että vaikeina pidettyjen rakenteiden esiintyminen selkotekstissä on vain yksi sen ymmärrettävyyttä heikentävä tekijä. Joskus partisiippimäärä tai lauseenvastike voi puoltaa paikkaansa selkotekstissä, kunhan lause tai virke on muulla tavoin selkeä. Toisaalta taas vaikean rakenteen poistaminen selkotekstistä ei välttämättä paranna tekstin

ymmärrettävyyttä, jos teksti sisältää muita ymmärtämistä vaikeuttavia piirteitä. Selkokieli-ohjeistuksen ei siksi ole tarkoituskaan määritellä tarkasti oikeaa ja väärää tapaa tuottaa selkokieltä, vaan auttaa kirjoittajaa kiinnittämään huomiota niihin piirteisiin, jotka yleensä aiheuttavat selkolukijalle vaikeuksia.

## 6 PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkielmassa lähestyin selkokieltä kirjoitetun, rajatulle kohderyhmälle suunnatun kielen näkökulmasta. Menetetyn kielitaidon omaavat henkilöt ovat kasvava selkokielen tarvitsijoiden ryhmä tulevana vuosina, kun väestö ikääntyy ja erilaisia muistisairauksia diagnosoidaan koko ajan enemmän. Muistisairaat tai muut menetetyn kielitaidon ryhmään kuuluvat eivät kuitenkaan ole kielellisiltä taidoiltaan tai tarpeiltaan yhtenäinen ryhmä. He tarvitsevat ja käyttävät selkokieltä erilaisissa tilanteissa, erilaisissa ympäristöissä, erilaisista lähtökohdista. Se asettaa selkokielelle ja sen kehittämislle monenlaisia haasteita. Kognitiivisen merkityksen lisäksi kielen tärkeä ominaisuus on kytkeä yksilö osaksi yhteiskuntaa ja mahdollistaa tasavertainen osallistuminen sen eri osa-alueisiin. Muistisairaiden kohdalla oman näkemykseni mukaan erityisen tärkeää on se, että he voisivat mahdollisimman pitkään olla osallisina käyttämässä itsemääräämisoikeuttaan ja päättämässä itseään ja omaa arkeaan koskevista asioista.

Tutkielmassani tarkastelin kahta kielen rakenteen piirrettä, jotka yleisesti määritellään ymmärtämisen kannalta vaikeiksi. Analyysini pohjalta havaitsin, että nämä vaikeat rakenteet oli selkotekstissä pääosin korvattu muilla ilmaisuilla eli noudatettu siltä osin selkokieltä koskevaa ohjeistusta. Mutta oli myös paljon esiintymiä, joissa vaikeaksi katsottu kielen rakenne toistui myös selkotekstissä. Nämä ratkaisut olivat lähes aina perusteltavissa sillä, että kyseessä oli vakiintunut tai muuten tuttu ilmaus, joka selkolukijan on helppo tunnistaa. Selkotekstissä toistuvan vaikean rakenteen ympärillä olevaa virkettä oli myös saatettu yksinkertaistaa niin, että vaikka lauseenvastike tai partisiippimäärite oli ohjeistuksen vastaisesti olemassa selkotekstissä, lause kokonaisuutena olikin ymmärrettävä. Näiden aineistooni pohjautuvien havaintojen perusteella toteaisin, että selkokielen kriteerit ja ohjeistus antavat hyvän perustan selkotekstin tuottamiselle. Se, että tiedostaa, millaisiin asioihin tekstissä tulee kiinnittää huomiota, millaisia asioita tulisi välttää, ja mitkä asiat ovat useimmille selkolukijoille vaikeita, auttaa poistamaan tekstistä pahimmat ymmärtämisen esteet. Mutta selkokielineen teksti on kokonaisuus, jossa se, että muutama kielen piirre ei vastaa selkokieliiohjeistusta, ei vielä välttämättä tee tekstistä mahdotonta, tai edes vaikeaa, ymmärtää. Omassa aineistossani ilmeni monenlaisia keinoja korvata substantiiveja määrittävät partisiipit tai lauseenvastikkeet, ja eri tekstien välillä ilmeni eroja siinä, miten nämä korvaukset oli toteutettu. Selkokieliiohjeistuksen puitteissa selkotekstiä voi siis toteuttaa joustavasti, lukijan tarpeista ja tekstin tavoitteista riippuen.

Selkokieltä on edistetty Suomessa jo 1980-luvulta lähtien. Sen kehitys on lähtenyt liikkeelle käytännön tarpeiden pohjalta, ja tieteellistä tutkimusta siitä on edelleen melko vähän. Se tarjoaa

kuitenkin tutkijalle laajan kentän eri tieteenaloille painottuvia tutkimuskohteita. Vuonna 2018 perustettiin Klaara-verkosto nimenomaan kehittämään selkokielen tutkimusta sekä selkokielen eri toimijoiden välisiä yhteyksiä. Selkokielen merkitys on entisestään kasvanut viime vuosikymmenten aikana; sen kohderyhmät nähdään nyt laajemmin, niitä on tullut lisää, ja lisäksi digitalisoituminen asettaa uusia vaatimuksia etenkin kirjoitetun kielen ymmärtämiselle. Uotilan (2019: 320) mukaan jo pelkästään selkokielen tarkempi määrittely kaippaa taustalleen lisää lingvististä tutkimusta. Samoin esimerkiksi suomen kielen morfologian ja syntaksin piirteet ovat aihealueita, joita koskevan selko-ohjeistuksen tueksi kaivattaisiin lisää tutkimustietoa asiantuntijoiden käytännön kokemuksen lisäksi (Leskelä 2019: 141). Lisäksi selkokielen eri kohderyhmillä on erilaiset tavat, valmiudet ja tarpeet selkokielen käyttämiseen; tämänkin aihealueen tutkimusta tarvitaan lisää (Uotila 2019: 320). Selkokieli on tutkimuskohteena niin uusi, laaja-alainen ja monitieteinen, että se tarjoaa runsaasti mahdollisuuksia tutkimukselle. Näkisin, että edellä mainittujen lisäksi esimerkiksi keskusteluntutkimuksella saataisiin paljon hyödyllistä ja kiinnostavaa tietoa selkokielestä. Tutkimuskohteesta riippumatta selkokielen käyttäjän näkökulman huomioiminen on mielestäni keskeinen tutkimuksen lähtökohta.



## LÄHTEET

- EU:N SAAVUTETTAVUUSDIREKTIIVI 2016: Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2016/2102 julkisen sektorin elinten verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuudesta. <http://data.europa.eu/eli/dir/2016/2102>. (10.11.2022)
- JUUSOLA, MARKKKU 2019: *Selkokielen tarvearvio*. Helsinki: Selkokeskus ja Kehitysvammaliitto ry. <https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2021/05/Tarvearvio-2019.pdf>. (10.11.2022)
- KIELITOIMISTON OHJEPANKKI a: Lauseenvastikkeet: tehdessä-, tehtyä-rakenne. <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/selaus/1770/ohje/425>. (6.12.2022)
- KIELITOIMISTON OHJEPANKKI b: Lauseenvastikkeet: tehden-rakenne. <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/467>. (7.12.2022)
- KLAARA-VERKOSTO: Tietoa Kloorasta. <https://blogs.helsinki.fi/klaara-network/tausta-ja-tavoite>. (10.12.2022).
- KULKKI-NIEMINEN, AULI 2010: *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8093-5>
- KUOPIO, ANNE-MARIA 2014: *Pitkään sairastaneen parkinsonpotilaan opas*. Turku: Suomen Parkinson-liitto ry. [https://www.liikehairio.fi/content/uploads/2021/03/pitkaa\\_sairastaneen\\_opas\\_web.pdf](https://www.liikehairio.fi/content/uploads/2021/03/pitkaa_sairastaneen_opas_web.pdf) (2.12.2022)
- LAAKSONEN, RITVA – RANTALA, LEENA – ELONIEMI-SULKAVA, ULLA 2016: *Ymmärrä - tule ymmärretyksi. Vuorovaikutus muistisairaana ihmisen kanssa*. Helsinki: Suomen muistiasiantuntijat ry.
- LESKELÄ, LEEALaura 2019: *Selkokieli. Saavutettavan kielen opas*. 2. painos. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- LESKELÄ, LEEALaura 2022: *Selkopuhetta!: Puhuttu selkokieli kehitysvammaisten henkilöiden ja ammattilaisten vuorovaikutuksessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-8764-2>.
- LESKELÄ, LEEALaura – KULKKI-NIEMINEN AULI 2015: *Selkokirjoittajan tekstilajit*. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- LESKELÄ, LEEALaura – UOTILA, ELISA 2020: Selkokieli saavutettavan viestinnän välineenä. – Maija Hirvonen, Tuija Kinnunen (toim.), *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä* s. 227–248. Helsinki: Gaudeamus.

- LESKELÄ, LEEALAURO – VIRTANEN, HANNU 2006: Selkokielen ABC. – Leealaura Leskelä, Hannu Virtanen (toim.), *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä s. 7–14*. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- LINDHOLM, CAMILLA – VANHATALO, ULLA (toim.) 2021: *Handbook of Easy Languages in Europe*. Berlin: Frank & Timme.  
<https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/detail.action?docID=6660397&pq-origsite=primo#> (23.9.2022)
- HIRVONEN MAIJA – KINNUNEN, TUIJA (toim.) 2020: *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- SAINIO, ARI (toim.) 2000: *Teksti, joka rakastaa lukijaansa. Kirjoituksia selkokielestä*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- SAINIO, ARI – RAJALA, PERTTI 2002: Ohjeita selkokirjoittajille. – Hannu Virtanen (toim.), *Selko-opas 23–32*. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- SELKOKESKUS A 2021: Selkokielen määritelmä. <https://selkokeskus.fi/selkokieli/selkokielen-maaritelma/>. (23.9.2022)
- SELKOKESKUS B 2021: Selkokeskus. Tietoa meistä. <https://selkokeskus.fi/tietoa-meista/>. (10.11.2022)
- SELKOKESKUS C 2021: Selkokeskus. Hae selkotunnusta. <https://selkokeskus.fi/koulutukset-ja-tekstipalvelut/hae-selkotunnusta/>. (10.11.2022)
- SELKOKESKUS D 2021: Selkokeskus. Näin kirjoitat selkokieltä. <https://selkokeskus.fi/selkokieli/nain-kirjoitat-selkokielta/>. (4.12.2022)
- SELKOKIELEN MITTARI 2022: Selkokeskuksen kehittämä mittari selkokielen arviointiin. <https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2022/04/Selkokielen-mittari-2.0.pdf> (4.12.2022)
- UOTILA, ELISA 2019: *Selko Suomessa. Selkokielen kehitys ja sovellukset*. – *Puhe ja kieli* 39(4) s. 307–324. <https://doi.org/10.23997/pk.74581>.
- YK:N YLEISSOPIMUS VAMMAISTEN HENKILÖIDEN OIKEUKSISTA 27/2006. Finlex. [https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027\\_2](https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2) (10.11.2022)
- VINNI, IRJA 1998: *Tekstistä selkoa. Kehitysvammaisten aikuisten selkokielisten ja yleiskielisten tekstien ymmärtäminen*. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2008: *Iso suomen kieliopin verkkoversio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsingin yliopiston suomen

kielen ja kirjallisuuden laitos URN:ISBN:978-952-5446-35-7. <http://scripta.kotus.fi/visk>.  
(10.11.2022)

## AINEISTOLÄHTEET

KUOPIO, ANNE-MARIA 2022: *Vastasairastuneen Parkinson-potilaan opas*. Turku: Parkinsonliitto ry.  
<https://www.liikehairio.fi/content/uploads/2022/02/vastasairastuneen-parkinsonpotilaan-opas.pdf>. (10.11.2022)

KUOPIO, ANNE-MARIA 2014: *Uuden Parkinson-potilaan opas*. Turku: Suomen Parkinson-liitto ry.  
<https://www.liikehairio.fi/content/uploads/2021/03/uuden-parkinson-potilaan-opas.pdf>.  
(10.11.2022)

MÄKI-PETÄJÄ-LEINONEN, ANNA – NIKUMAA, HENNA 2019: *Muistisairaahan ihmisen ja hänen omaisensa oikeusopas*. Helsinki: Muistiliitto ry.  
[https://www.muistiliitto.fi/application/files/6815/0962/0751/Oikeusopas\\_2017.pdf](https://www.muistiliitto.fi/application/files/6815/0962/0751/Oikeusopas_2017.pdf).  
(24.9.2022)

MÄKI-PETÄJÄ-LEINONEN, ANNA – NIKUMAA, HENNA – VYYRYLÄINEN, INKERI (toim.) 2018: *Muistisairaahan ihmisen ja hänen omaisensa oikeusopas selkokielellä*. Helsinki: Muistiliitto ry.  
[https://kpsaatio.fi/wp-content/uploads/2018/11/Muistisairaahan\\_ihmisen\\_oikeudet.pdf](https://kpsaatio.fi/wp-content/uploads/2018/11/Muistisairaahan_ihmisen_oikeudet.pdf).  
(24.9.2022)

PUUSTINEN, MARJAANA 2014: *Ruokavalio-opas Parkinsonin tautia sairastavalle*. Turku: Suomen Parkinson-liitto ry. [https://www.liikehairio.fi/content/uploads/2021/03/ruokavalio\\_opas.pdf](https://www.liikehairio.fi/content/uploads/2021/03/ruokavalio_opas.pdf).  
(10.11.2022)

PUUSTINEN, MARJAANA 2014: *Ruokavalio-opas. Ohjeita Parkinsonin tautia sairastavalle (selkokielineen)*. Turku: Suomen Parkinson-liitto ry. <https://kpsaatio.fi/wp-content/uploads/2018/10/Ruokavalio-opas.pdf>. (10.11.2022)

SELKOKIELEN MITTARI 2022: *Selkokeskuksen kehittämä mittari selkokielen arviointiin*.  
<https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2022/04/Selkokielen-mittari-2.0.pdf> (4.12.2022)